

Gjenbruk av kistegraver

Sluttrapport fra prosjektet «Når er det greit å gjenbruke en kistegrav?»
4. desember 2020

Rapporten er produsert av KA Arbeidsgiverorganisasjon for kirkelige virksomheter

Dato: 04.12.2020

Opplag/trykk: publisert som PDF-dokument på www.ka.no

Illustrasjon forside: Foto Norsk Folkemuseum. Fotograf: Wielse

Analyse og tekst: Eirik Stople og Kjersti Kambestad

Statistikk og utforming: Kjersti Kambestad

<http://www.ka.no>

1 Innhold

2	Innledning	5
3	Gravplassetikk	6
4	Om undersøkelsen	9
4.1	Bakgrunn	9
4.2	Spørreundersøkelse og intervjuer	9
4.3	Metode	9
4.4	Begreper	9
4.5	Utvalg	9
4.6	Nummerering av punktene	9
4.7	Representativitet	10
4.7.1	Fylkesvis fordeling av svar	10
4.7.2	Antall kommuner i undersøkelsen og totalt	11
4.8	Variabler	11
4.8.1	Kommune, fylke, gravplassmyndighet	11
4.9	Kommentardata	11
4.10	Intervjudata	11
4.11	Gjeldende lovverk	11
5	Gjenbruk av kistegraver	12
5.1	Åpning for gjenbruk av kistegraver i kommunen	12
5.1.1	Kommentarer	13
6	Om nedbryting	14
6.1	Utfordringer med ikke tilfredsstillende nedbryting	14
6.2	Manglende nedbryting og «plastgraver»	16
6.3	Stenging av gravfelt	17
6.3.1	Kommentarer	18
7	Tiltak for nedbryting	19
7.1	Forlenget fredningstid grunnet dårlig nedbryting	19
7.1.1	Gjeldende regelverk	19
7.1.2	Kommentar	20
7.2	Tilfredsstillende nedbryting etter forlenget fredningstid	21
7.2.1	Kommentarer	22
7.3	Kalkinjeksjon for nedbryting	22
7.3.1	Gjeldende regelverk	22
7.3.2	Intervjudata	23
8	Andre tiltak for gjenbruk av ikke nedbrutte graver	25
8.1	Omlegging av kistegravfelt til urnegraver	25
8.1.1	Gjeldende regelverk	25
8.1.2	Kommentarer	25
8.1.3	Intervjudata	26

8.2	<i>Oppfylling av gravplass/gravfelt for å få tilstrekkelig jordoverdekning</i>	27
8.2.1	Gjeldende regelverk	27
8.2.2	Intervjudata	28
8.3	<i>Endret krav til jordoverdekning</i>	29
8.3.1	Gjeldende regelverk	29
8.3.2	Kommentarer	31
8.3.3	Intervjudata	31
9	Praksis for åpning av grav	33
9.1	<i>Rutiner for åpning av kistegraver samme dag som gravferd</i>	33
9.1.1	Kommentarer	33
9.1.2	Intervjudata	34
9.2	<i>Omforent drøfting om når en må avbryte åpning av grav</i>	34
9.2.1	Kommentarer	35
9.3	<i>Alternativ plan om grav ikke er tilfredsstillende nedbrutt</i>	35
9.3.1	Kommentarer	35
10	Helse, miljø og sikkerhet (HMS)	37
10.1	<i>HMS-plan for gravplassarbeid</i>	37
10.1.1	Intervjudata	37
10.2	<i>Gjenbruk av ikke nedbrutte graver omtalt i HMS-plan</i>	38
10.2.1	Gjeldende regelverk	38
10.2.2	Intervjudata	38
11	Etikk på gravplassen	40
11.1	Intervjudata	40
12	Reaksjoner fra etterlatte	44
12.1.1	Kommentarer	45
13	Ny gravform (urnevegg)	46
13.1	Urnevegg	46
14	Oppsummering og videre arbeid	47
15	Vedlegg	48
15.1	<i>Vedlegg 1: spørreskjema i Questback</i>	48
15.2	<i>Vedlegg 2: Intervjuguide for dybdeintervjuene</i>	51
15.3	<i>Vedlegg 3: Liste over tabeller</i>	53

2 Innledning

Barne- og familiedepartementet tok i 2019 initiativ til at det skulle gjøres en situasjonsrapport om gjenbruk av kistegraver på norske gravplasser. KA arbeidsgiverorganisasjon for kirkelige virksomheter fikk oppdraget, og igangsatte prosjektet *Når er det greit å gjenbruke en kistegrav*. Departementet bevilget kr 300 000 til gjennomføring av prosjektet.

Man ønsket å finne ut hvor utbredt gjenbruk av kistegraver er i Norge og kartlegge rutiner og tiltak hos gravplassmyndighetene ved opplevelsen av utilfredsstillende nedbrytning. Lovgivningen gir i dag følgende muligheter for tiltak:

- Utvide fredningstiden
- Redusere overdekningen til 80 cm
- Kalking av kistegraver (primært plastgraver)
- Oppfylling av gravfelt
- Endring av gravplass /gravfelt/enkeltgraver på gitte betingelser til kun å gjelde for urner

Sluttrapporten presenterer erfaringer om temaet gjenbruk av kistegraver basert på funn fra en kvantitativ spørreundersøkelse hvor 227 av landets 356 kommuner deltok. Det er videre gjennomført intervjuer med ti utvalgte gravplassmyndigheter blant de kommunene som oppgir at de har utfordringer med gjenbruk av kistegraver.

89,5 prosent av gravplassmyndighetene oppgir at de praktiserer gjenbruk av kistegraver. Av disse sier hele 78,1 prosent at de i ulik grad har utfordringer med ikke tilfredsstillende nedbrytning av kisten. Dette indikerer at problemstillinger med gjenbruk av kistegraver berører manges hverdag og kan utfordre HMS-rutiner, etikk og verdighet på gravplassen. Flere forvaltninger har gjort avbøtende tiltak som forlenget fredningstid (57%), kalking av graver (2%), oppfylling av terreng (13%) og endring av gravfelt til bare å kunne benyttes til urnegraver (33%). Rapporten referer til gjeldende regelverk, men tar ikke stilling til om gjeldende praksis er i henhold til regelverket. Det er eget kapittel om etikk på gravplassen.

Rapporten underbygger at en trenger mer kunnskap om hvilke masser som er egnet til kistegraver ved bygging av morgendagens gravplasser og ved oppfylling av eksisterende gravfelter. Her viser vi til et pågående prosjekt om nettopp temaet; *Egnet jord til kistegraver*.

Rapporten viser et behov for mer lokalt HMS- arbeid. Dette utfordrer og må jobbes videre med i egnede fora. Med utgangspunkt rapporten foreslår KA å utarbeide ressurs- og veiledningsmateriell om temaet gjenbruk av kistegraver.

Oslo, 04.12.2020

Randi Moskvil Letmolie

Direktør for kirkebygg og eiendomsforvaltning (KA)

3 Gravplassetikk

Øystein Dahle,
Direktør Avdeling for sektorpolitikk og styring (KA)

Det er en klar forventning om at tilsatte i de lokale gravplassforvaltningene følger både de juridiske og etiske standarder som i dag stilles til all offentlig forvaltning. I tillegg så stilles gravplassforvaltningene overfor noen etiske utfordringer som er knyttet til særlig to forhold: De må forholde seg til personer som kan være i en spesielt sårbar livssituasjon. Og de må forholde seg til kister, graver og urner med døde kroppar. Dette gjør at det er et særlig behov for å gi plass for etiske refleksjon i denne sektoren.

Verdier og normer

Etikk er refleksjon over verdier og normer, og begrunnelsen vi gir for våre valg. For de som leder og er tilsatt på gravplassen handler det bl.a. om å gi plass for etiske spørsmål og samtaler om etiske dilemmaer. Og det handler om hvordan aksepterte verdier og normer kan være retningsgivende for god praksis, gode rutiner og gode holdninger i møte med folk. Hvis lokal praksis jevnlig blir prøvd mot sentrale verdier og normer, så kan det bidra til gode, velbegrunnede beslutninger.

Dagens praksis med gjenbruk av kistegraver utfordrer flere aktuelle etiske problemstillinger og reiser etiske dilemmaer. Vi vil først peke på hvilke interessenter som berøres av spørsmålet om gjenbruk av graver, og videre på noen av de sentrale verdier og normer som gjenbruk av kistegraver aktualiserer.

En interessent er i denne sammenheng en person, organisasjon eller instans som berøres av eller blir påvirket av praksisen på gravplassen. I dette spørsmålet vil vi først og fremst peke på tre interessenter. Det er de gravplasstilsatte, de etterlatte, og den døde.

Gravfred – hensynet til avdøde

Det kan virke spesielt å gjøre de avdøde til en interessent i vurdering av gjenbruk av kistegraver. Det som kan forsvare dette er at vi lever i en kultur som legger stor vekt på det som kalles gravfreden. I Store norske leksikon defineres gravfred som den «ukrenkelighet som en døds grav har krav på». Dette innebærer at de døde skal behandles med respekt også etter gravlegging. Den rådende tenkning om gravfreden som en verdi forutsetter langt på vei at menneskeverdet videreføres også over på den døde kroppen. De som bryter gravfreden, f.eks. ved hensynsløs behandling av en gravplass i forbindelse med krigføring eller terror, blir ansett som særlig hensynsløs eller brutal. Det kan synes som om gravfreden er en selvsagt, dog ofte uuttalt, norm som vi deler med de fleste tradisjoner og kulturer.

Et uttrykk for hvor alvorlig vi anser brudd på gravfreden er at straffeloven er svært streng når det gjelder alle former for det som kalles likskjending (straffelovens § 195). Loven omtaler bl.a. straff for den som «uten hjemmel graver opp eller borttar et begravd lik». Det presiseres at det ikke skal tas hensyn til om «liket ... er i noens eie». Det kan derfor virke som om lovgiver har ment at gravfreden ikke primært handler om å ta hensyn til de etterlatte, men det er den avdøde selv som skal respekteres.

Den samme etiske tenkningen om respekt for de avdøde og for graver finner vi uttrykt i de forskningsetiske retningslinjene som er fastsatt for all forskning ved universiteter og andre forskningsinstitusjoner. Etiske retningslinjer for forskning på menneskelige levninger innebærer at det skal sterke grunner, og mange krav skal

oppfylles, før det kan gjøres forskning på menneskelige levninger. I disse etiske retningslinjene står det bl.a. følgende: «Uansett levningenes alder og hvor fragmentariske de er, krever forskning på menneskelige levninger respekt for det mennesket levningene var en del av». Dette er et tydelig uttrykk for en norm om som innebærer en anerkjennelse av den avdødes selvstendige verdi.

Gravplassforvaltningene er på mange måter de som i dag hegner om gravfreden. Gravplassen er en «dødens hage» som på mange måter prøver å understreke respekten for de avdøde. Dette kommer bl.a. til uttrykk i § 1 i gravferdsforskriften der det heter at «Gravplassen skal holdes i hevd og forvaltes med den orden og verdighet som dens egenart tilsier». Denne forskriften er sannsynligvis den eneste statlige forskrift der det brukes en etisk verdi om verdighet som et krav for forvaltningen av et fysisk område. Dette uttrykkes gjennom utforming, beplantning, gjerder og andre uttrykk for at gravplassen er et spesielt sted der selve den fysiske utformingen har en sentral betydning. Dette handler om at den verdighet vi tilkjennegir den avdøde også bør komme til uttrykk på måten vi håndterer den avdødes grav og resten av gravplassen.

Det er både en etablert praksis og er fastlagt i lov at det er fullt ut forsvarlig å gjenbruke graver når levningene er brutt ned slik at det kun er igjen grove knokler. Dette innebærer at gravfreden i en viss forstand er svekket når nedbrytingen av levningene har kommet svært langt. Gravferdsforskriften presiserer imidlertid at de grove knoklene og eventuelle kisterester skal graves ned i bunnen av graven før ny gravlegging kan finne sted. Dette uttrykker at også når det kun er igjen grove knokler så skal disse også behandles med respekt og få sin plass i graven.

I alle spørsmål om forsvarlig praksis for gjenbruk av graver må det derfor legges stor vekt på gravferden som en grunnleggende verdi. Dette innebærer at all praksis som innebærer at de avdødes levninger blir ødelagt, gravd opp, flyttes eller på annen måte berøres eller ødelegges, må vurderes som en praksis som krever særlig begrunnelse. Det er likevel mindre etisk problematisk med en praksis som kan bryte gravfreden hvis nedbrytingen er kommet svært langt.

Hensynet til de tilsatte

De som arbeider på gravplassen, har et spesielt arbeid ved at de på så mange måter må forholde seg til døden. Det er likevel verdt å merke seg at gravplassarbeidere ikke arbeider direkte med de døde. Både helsepersonell, gravferdsbyråtsatte, politiet og andre kan ha arbeid som innebærer direkte kontakt med avdøde personer. De som arbeider på gravplassen er derimot ikke i direkte kontakt med avdøde, men unntak av at de må påregne at de må forholde seg til grove knokler.

De gravplasstilsatte er forvaltere av gravfreden, noe som innebærer at en sterk norm om at alt arbeidet på gravplassen skal ivareta gravfreden. Det følger av dette at det skal unngås at de tilsattes settes i en situasjon der gravfreden må brytes. Dette har to grunner: For det første så skal ikke de tilsatte utsettes for arbeid der de utfordres til å bryte de grunnleggende normene som gjelder for gravplassen. Respekt for gravfreden er en sterk yrkesetisk norm for de gravplasstilsatte. I tillegg skal ikke tilsatte utsettes for den belastningen det kan være hvis de er i direkte kontakt med levninger. Arbeidsmiljøloven understreker at tilsatte ikke skal utsettes for unødig psykisk belastning. Arbeidstilsynet har i 1999 uttalt følgende i en sak der tilsatte ble satt til graving i graver med plastgraver med ufullstendig nedbryting: «Vi er kommet frem til at det normalt vil være brudd på

arbeidsmiljølovens § 12 nr. 1¹ og § 8 nr. 1 d² i tilfeller hvor arbeidstakere kommer i kontakt med delvis nedbrutte lik, eller det foreligger fare for det.» Begrunnelsen for dette var den psykiske belastningen det vil kunne påføre de tilsatte hvis de skulle grave i graver med lik som var svøpt i plast. Premisset for vedtaket var dermed at de tilsatte skal slippe å utsette seg for et arbeid i kontakt med levninger som ikke er nedbrutt tilfredsstillende.

For arbeidsgiver for tilsatte på gravplassen er det et særlig ansvar å unngå at de tilsatte utfører arbeid der det er risiko for at de må forholde seg direkte til ikke nedbrutte levninger. Dette er utfordrende både fordi dette vil kunne oppleves som å bryte den grunnleggende verdien om respekt for gravfreden, det bryter med praksis om at de gravplasstilsatte ikke håndterer direkte de avdøde, og det er en stor risiko for at de tilsatte utsettes for en psykisk belastning. Det reiser derfor både etiske og arbeidsrettslige utfordringer hvis tilsatte settes til graving der det er mistanke om at levningene ikke er nedbrutt tilfredsstillende.

Hensynet til de etterlatte

For de lokale gravplassforvaltningene er det grunnleggende å vise respekt og yte god informasjon og service til de etterlatte. Når det gjelder spørsmålet om gjenbruk av graver vil det her kunne oppstå motstridene hensyn. På den ene siden så er det oftest de etterlatte som har et ønske om gjenbruk av graver. Mange vil oppleve det som et viktig gode at den avdøde blir gravlagt i en familiegrav, ved siden av en ektefelle, eller andre ønsker om gravlegging der de har festet en grav. Hvis det settes begrensninger når det gjelder gjenbruk av grav, minimum 20 år siden siste gravlegging, så vil det oppleves som svært negativt hvis dette medfører at forventninger om gravsted ikke kan innfris. Dette ønsket er forståelig, og det taler derfor for at en legges vekt på en praksis der gjenbruk av graver skal kunne gjennomføres hvis det er et klart ønske for fester av graven.

De etterlatte er oftest også bærer av verdien om gravfred, og de fleste vil oppleve det som problematisk og følelsesmessig krevende hvis de får vite at gravlegging i en avsatt grav kan medføre graving i levninger som ikke er tilfredsstillende nedbrutt. Det er grunn til å tro at mange vil oppleve dette som så problematiske at de vil foretrekke gravlegging i en ny grav hvis de kjente til hva gravingen kunne medføre.

Den verdien som ligger til grunn for hensynet til gravfreden på gravplassene tilsier at hensynet til de etterlatte også medfører at gravfreden bør tillegges stor vekt.

¹ Tilsvaret § 4-1 (2) i gjeldende Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (Arbeidsmiljøloven): "Teknologi, arbeidsorganisasjon, utførelse av arbeidet, arbeidstidsordninger og lønssystemer skal legges opp slik at arbeidstakerne ikke utsettes for uheldige fysiske eller psykiske belastninger, eller slik at deres mulighet for å vise aktsomhet og ivareta sikkerhetshensyn forringes. Nødvendige hjelpemidler for å hindre uheldige fysiske belastninger skal stilles til arbeidstakernes disposisjon. Arbeidstakerne skal ikke utsettes for trakassering eller annen utilbørlig opptreden. Forholdene skal legges til rette for at arbeidstakerne gis rimelig mulighet for faglig og personlig utvikling gjennom sitt arbeide, (..)"

² Tilsvaret §§4-4 i gjeldende Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (Arbeidsmiljøloven): "(..) forurensninger i form av støv, røyk, gass, damp, generende lukt, påvirkning fra biologiske faktorer og stråling unngås med mindre det er på det rene at forurensningen ikke kan medføre uheldige belastninger for arbeidstakerne."

4 Om undersøkelsen

4.1 Bakgrunn

Prosjektet *Når er det greit å gjenbruke en kistegrav* ble iverksatt etter initiativ fra Barne- og familiedepartementet. Som arbeidsgiverorganisasjon for de aller fleste gravplassforvaltningene i Norge, opplever KA at det er behov for mer oppmerksomhet om temaet gjenbruk av kistegraver. En ønsket å se nærmere på HMS-hensyn for ansatte, pårørendeperspektivet og ikke minst formidle erfaringer fra deltakende gravplassforvaltninger om praksis og hvilke avbøtende tiltak som benyttes for å kunne gjenbruke kistegraver.

4.2 Spørreundersøkelse og intervjuer

Gjennom spørreundersøkelsen i Questback gir vi et bilde av hvor utbredt problemet med ikke fullstendig nedbrutte kistegraver er og hvordan gravplassmyndigheten håndterer denne utfordringen. På flere av spørsmålene har vi en kommentardel som utfyller de kvantitative svarene. Videre har vi foretatt intervjuer med 10 utvalgte gravplassforvaltninger i de områdene som har dokumentert utfordringer med gjenbruk av graver. Intervjuene gir mer dybdekunnskap til undersøkelsen.

Når det henvises til «undersøkelsen» i teksten, er det Questback-undersøkelsen vi viser til.

4.3 Metode

Den kvantitative delen av undersøkelsen ble sendt 10. 08. 2020 til 351 kirkelige fellelråd med ansvar for gravplassforvaltning og til 5 kommuner som har kommunal gravplassforvaltning.

Data er samlet inn via Questback, og det er utført statistiske analyser ved hjelp av statistikkprogrammet SPSS.

Respondentene kunne velge å utelate svar på enkelte spørsmål, og prosentuering er utført ut fra antall besvarelser per spørsmål. Disse kan leses ut fra totalen.

4.4 Begreper

Begrepet *lokal gravplassmyndighet* brukes som betegnelse for gravplassforvaltningen lokalt, både i regi av kirkelig fellelråd og kommune.

4.5 Utvalg

Questback-undersøkelsen ble sendt ut til hele universet for undersøkelsen, altså alle gravplassmyndighetene i Norge. Utvalget er basert på selvseleksjon, det vil si de som har valgt å svare på undersøkelsen.

Undersøkelsen ble supplert med dybdeintervjuer med ti utvalgte forvaltninger. Det ble gjort et utvalg av store og små forvaltninger med geografisk spredning i Sør-Norge t.o.m. Trøndelag.

4.6 Nummerering av punktene

Punktene er renummerert i rapporten og punktene har ikke samme nummerering som i spørreskjemaene.

Vedlegg 1 viser undersøkelsen slik den fremsto for respondentene. I Questback er alle punkter nummerert, uavhengig om det er punkter man kan kalkulere statistikk fra, eller det er kommentarpunkter.

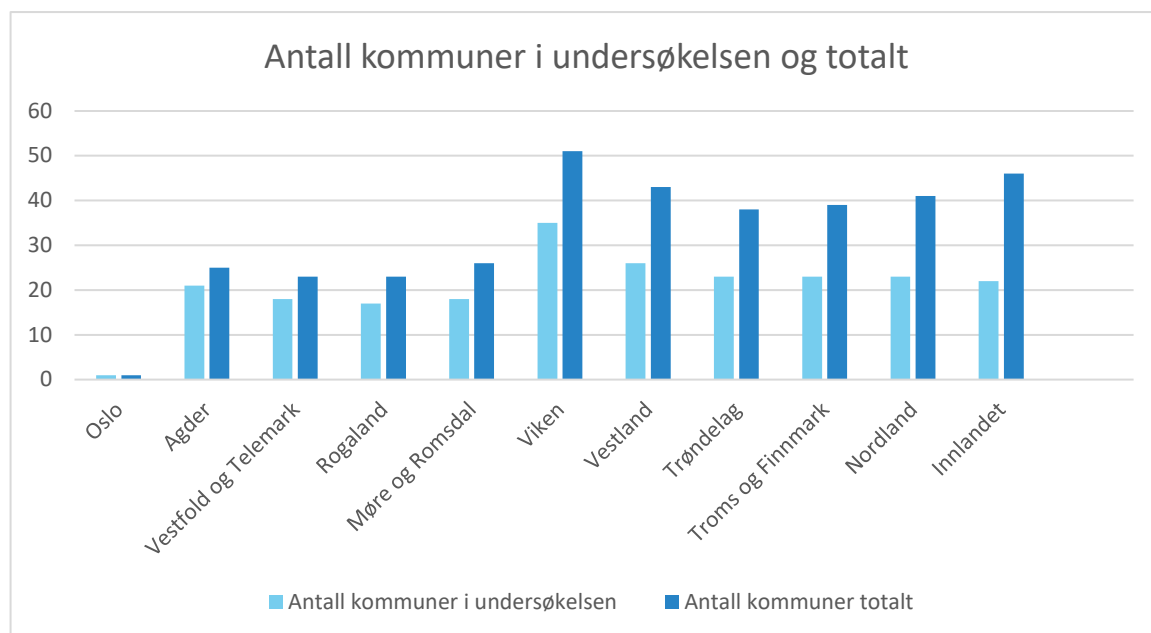
Vedlegg 2 viser spørsmålene som ble stilt i dybdeintervjuene.

4.7 Representativitet

Antallet besvarelser er totalt 220, og siden fem av besvarelsene er gitt av kirkelig fellesråd som dekker to eller tre kommuner, representerer besvarelsene 227 av landets 356 kommuner, altså 64% av kommunene. I tabell og graf under er det 227 kommuner som er grunnlaget. I fylkestabellene ellers vil det generelt være antall besvarelser som angis (220). I tabellen som viser fordeling på kommunestørrelsesgrupper er også grunnlaget 220.

Dybdeintervjuene er så få at de ikke kan ses på som representative kvantitativt sett. De gir likevel supplerende informasjon til undersøkelsen.

4.7.1 Fylkesvis fordeling av svar

Graf 1 Antall kommuner i undersøkelsen og totalt

Fylker	Antall kommuner som har besvart	Antall kommuner i fylket totalt	Svarprosent i fylket
Oslo	1	1	100,0 %
Agder	21	25	84,0 %
Vestfold og Telemark	18	23	78,3 %
Rogaland	17	23	73,9 %
Møre og Romsdal	18	26	69,2 %
Viken	35	51	68,6 %
Vestland	26	43	60,5 %
Trøndelag	23	38	60,5 %
Troms og Finnmark	23	39	59,0 %
Nordland	23	41	56,1 %
Innlandet	22	46	47,8 %
Total	227	356	63,8 %

Tabell 1 Antall kommuner i undersøkelsen og totalt

4.7.2 Antall kommuner i undersøkelsen og totalt

I tabellen over er det antall kommuner som besvarelsene er avgitt fra som er angitt, og summen av kommuner er derfor 227.

I Agder er 21 av 25 kommuner dekket, og de har den høyeste dekningen hvis man ser bort fra Oslo, som er eget fylke. Innlandet har lavest svarprosent innenfor fylket, med 47,8% av kommunene. Dette bør tas med i betraktning når man leser resultatene fordelt på fylker.

4.8 Variabler

4.8.1 Kommune, fylke, gravplassmyndighet

Basis for kommune- og fylkesvariablene er kommune- og fylkesstrukturen i Norge per 1. 1. 2020. I fem kommuner er kommunen lokal gravplassmyndighet, og i de øvrige 351 kommunene er kirkelig fellesråd gravplassmyndighet. I undersøkelsen skilles det ikke på om lokal gravplassmyndighet ligger hos kommune eller hos kirkelig fellesråd.

Det er forholdsmessig større antall små enn store kommuner i Norge og i tabellene som viser kommunestørrelse er gruppene ikke jevnt fordelt på antall. Det er viktig å lese resultater med dette i mente.

4.9 Kommentardata

En del av spørsmålene hadde mulighet for å gi tilleggskommentarer, og noen av spørsmålene var rene fritekstspørsmål. Vi gjengir eksempler på kommentarer under grafer/tabeller for samme tema. De fleste kommentarfeltene hadde langt flere kommentarer enn de som er gjengitt.

4.10 Intervjudata

De fleste sitatene fra intervjuene gjengis under de avsnittene hvor de tematisk hører hjemme. Intervjudata som omhandler temaet *Etikk på gravplassen* er lagt til kapittel 11.

Som en hovedregel vil hvert kulepunkt representere svaret fra én forvaltning. I noen tilfeller er besvarelsene gruppert slik at man ser svar på flere spørsmål i sammenheng.

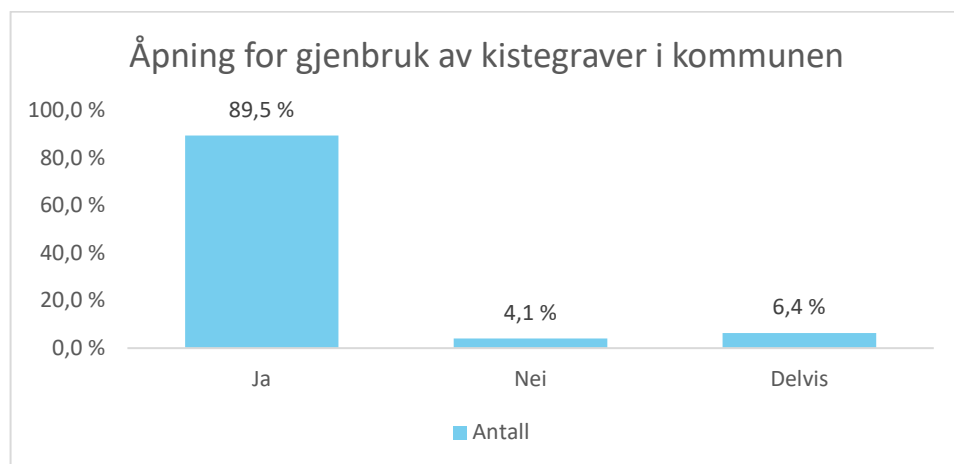
4.11 Gjeldende lovverk

Gjeldende lovverk for de ulike temaene refereres under de punktene de hører hjemme. Tekstene er utarbeidet av gravplassrådgiver Åse Skrøvset.

5 Gjenbruk av kistegraver

5.1 Åpning for gjenbruk av kistegraver i kommunen

Er det åpnet for gjenbruk av kistegraver i deres kommune?

Graf 2 Åpning for gjenbruk av kistegraver i kommunen

		Antall	Prosent
Er det åpnet for gjenbruk av kistegraver i deres kommune?	Ja	196	89,5%
	Nei	9	4,1%
	Delvis	14	6,4%
	Total	219	100,0%

Tabell 2 Åpning for gjenbruk av kistegraver i kommunen

89,5 prosent av respondentene oppgir at det er åpnet for gjenbruk av kistegraver i deres kommune. 4,1 prosent av respondentene svarer nei og 6,4 prosent svarer delvis på dette spørsmålet.

De 9 som svarte nei, ble bedt om å angi årsak. Man kunne her krysse av for ett eller flere alternativer.

		Avkrysset	Prosent
Hvis nei, hvorfor?	Fysiske forhold	3	33,3 %
	Kulturbetinget	4	44,4 %
	Annet	2	22,2 %

Tabell 3 Begrunnelse for ikke gjenbruk

	Er det åpnet for gjenbruk av kistegraver i deres kommune?							
	Ja		Nei		Delvis		Total	
Fylke	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Oslo	1	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	100,0%
Innlandet	21	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	21	100,0%
Vestfold og Telemark	18	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	18	100,0%
Agder	21	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	21	100,0%
Rogaland	16	94,1%	0	0,0%	1	5,9%	17	100,0%
Møre og Romsdal	16	94,1%	0	0,0%	1	5,9%	17	100,0%
Viken	31	93,9%	0	0,0%	2	6,1%	33	100,0%
Trøndelag	17	89,5%	0	0,0%	2	10,5%	19	100,0%
Vestland	23	88,5%	0	0,0%	3	11,5%	26	100,0%
Nordland	19	82,6%	2	8,7%	2	8,7%	23	100,0%
Troms og Finnmark	13	56,5%	7	30,4%	3	13,0%	23	100,0%

Tabell 4 Åpning for gjenbruk av kistegraver i kommunen, fordelt på fylke.

5.1.1 Kommentarer

De alle fleste kommentarene har en referanse til fredningstid og jordbunnsforhold. Respondentene oppgir varierende fredningstid grunnet ulik kvalitet på jordmassene og klimaforhold. Dårlige jordmasser defineres vanligvis ikke nærmere, men noen nevner tunge masser, fukt og leire eller sand. Flere oppgir at de finner grove knokler og kisterester. Mange oppgir at de forlenger fredningstiden til 30 og 40 år for så å gjenbruke kistegravene.

Kommentarer til spørsmålet: Er det åpnet for gjenbruk av kistegraver i deres kommune?

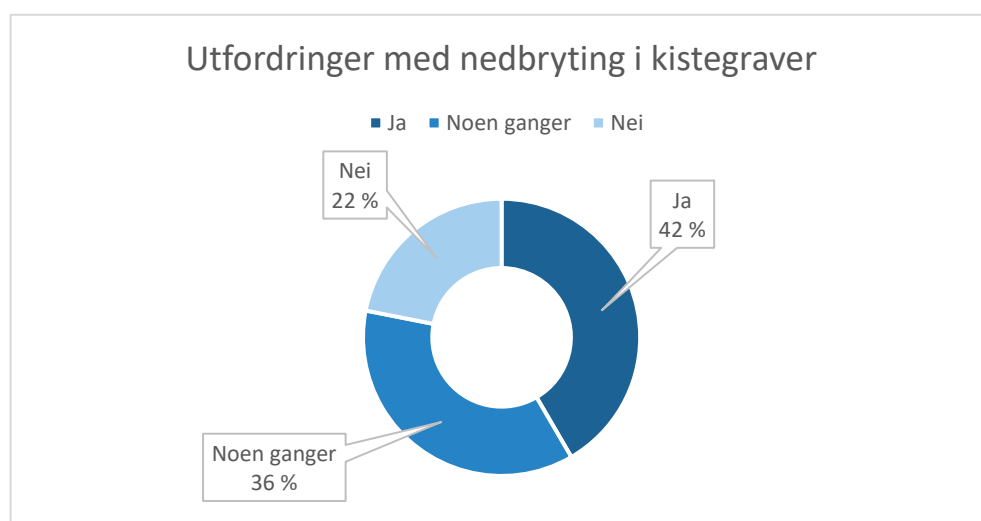
- Ikke ønsket fra politisk nivå i kommunen. Den velger å bruke nødvendige ressurser til opparbeidelse av nye arealer i stedet.
- Når det er gått lang nok tid, og det er familiens ønske å ha en spesiell plassering eller gjenbruke familiegraver.
- Kapasiteten på kyrkjegarden vår er så pressa at gjenbruk av graver er heilt vanleg. Likevel prøver vi å unngå gjenbruk rett etter fredningstid.
- Jordsmonnet er svært ulikt på vår kyrkjegard, det er eit felt som har leiregrunn. Her kan vi ALDRI gjenbruke gravsted slik det er per dagsdato.
- Det er såpass stor kapasitet at det per i dag ikke er nødvendig.
- Gjenbruk av graver er prioritert og brukes i mest mulig grad når fredningsgrensen på 20 år er passert.
- Vi følger gravferdsloven med at det skal være kun grove knokkel eller kisterester igjen. På grunn av grunnforholdene på flere av gravplassene, har vi stor variasjon i fredningstid, lengste fredningstid er 80 år.
- Dette varierer fra kirkegård til kirkegård, og noen ganger fra felt til felt. Kirkegårdsarbeiderne er erfarne på dette området, og vurderer dette i hvert enkelt tilfelle. Normalt går det fra 30 til 40 år før ei grav blir gjenbrukt.
- Noen gravfelter på middelalderkirkegården er stengt på grunn av leire. På disse feltene settes det kun ned urner. Nedbrytningstiden her er lang og til dels uvisst.
- Vi ser at nedbrytningsprosessene ofte går sent her, høyt til fjells. Dårlige grunnforhold gjør også at vi har stengt mange gamle gravfelt for gjenbruk som kistefelt, men tillater urnenedsettelse.
- Med det jordsmonnet som er på gravplassane her er det stort sett heilt greit og naturleg å gjenbruke. Det er også tradisjon med familiegraver. I tilfeller med plast eller andre ting som har ført til at omdanning ikkje har skjedd som den skulle brukar me mindre overdekning enn tidlegare. Det har vore til stor hjelp at nødvending overdekning har vorte redusert frå 100 cm til 80 cm.

6 Om nedbryting

6.1 Utfordringer med ikke tilfredsstillende nedbryting

Har dere utfordringer med ikke tilfredsstillende nedbryting i kistegraver på noen av deres gravplasser?

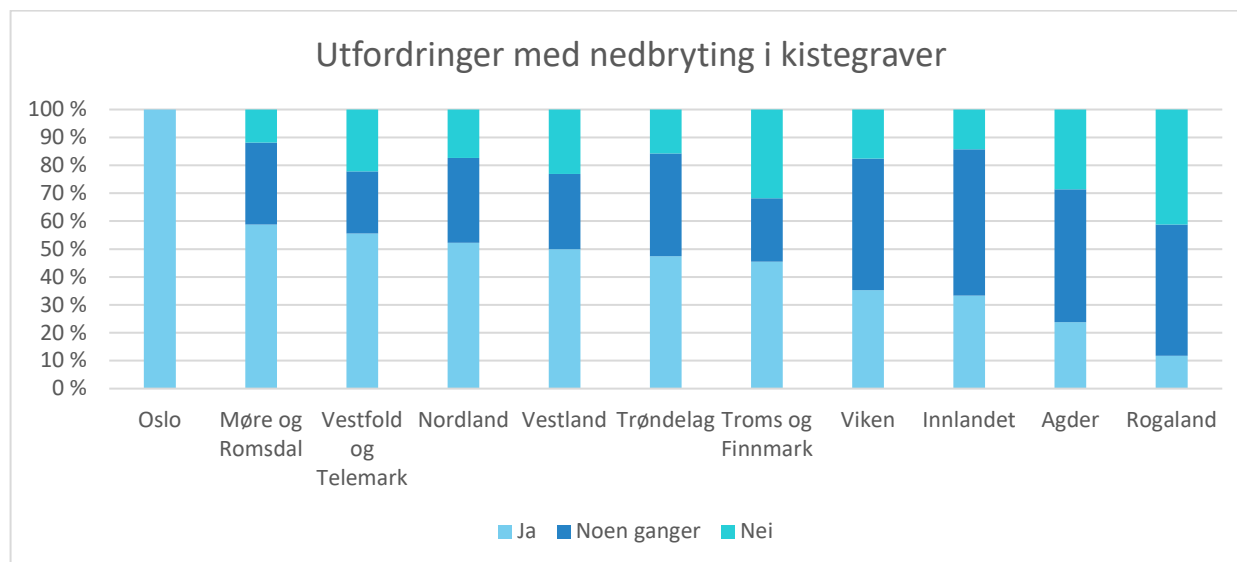
78,1% av de 219 forvaltningene som svarte på spørsmålet melder at de har utfordringer med ikke tilfredsstillende nedbryting i kistegraver. 41,6 svarer et klart ja på spørsmålet og 36,5% svarer at de har utfordringer «noen ganger».

Graf 3 Utfordringer med nedbryting i kistegraver

		Antall	Prosent
Har dere utfordringer med ikke tilfredsstillende nedbryting i kistegraver på noen av deres gravplasser?	Ja	91	41,6%
	Nei	48	21,9%
	Noen ganger	80	36,5%
	Total	219	100,0%

Tabell 5 Utfordringer med nedbryting i kistegraver

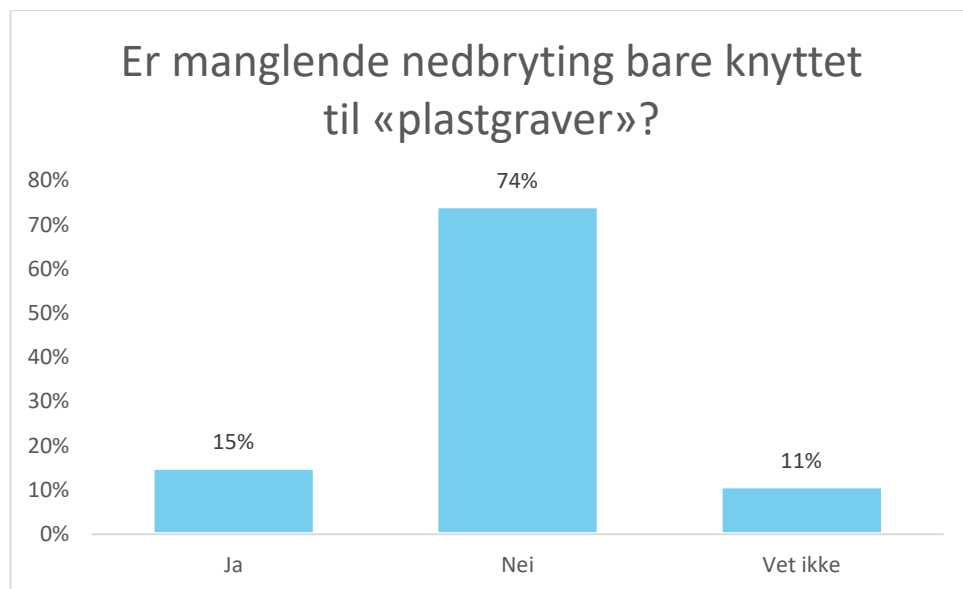
Graf 4 Utfordringer med nedbryting i kistegraver, fordelt på fylke

	Har dere utfordringer med ikke tilfredsstillende nedbryting i kistegraver på noen av deres gravplasser?							
	Ja		Nei		Noen ganger		Total	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Oslo	1	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	100,0%
Møre og Romsdal	10	58,8%	2	11,8%	5	29,4%	17	100,0%
Vestfold og Telemark	10	55,6%	4	22,2%	4	22,2%	18	100,0%
Nordland	12	52,2%	4	17,4%	7	30,4%	23	100,0%
Vestland	13	50,0%	6	23,1%	7	26,9%	26	100,0%
Trøndelag	9	47,4%	3	15,8%	7	36,8%	19	100,0%
Troms og Finnmark	10	45,5%	7	31,8%	5	22,7%	22	100,0%
Viken	12	35,3%	6	17,6%	16	47,1%	34	100,0%
Innlandet	7	33,3%	3	14,3%	11	52,4%	21	100,0%
Agder	5	23,8%	6	28,6%	10	47,6%	21	100,0%
Rogaland	2	11,8%	7	41,2%	8	47,1%	17	100,0%

Tabell 6 Utfordringer med nedbryting i kistegraver, fordelt på fylke

6.2 Manglende nedbryting og «plastgraver»

Er manglende nedbryting bare knyttet til «plastgraver»?

Graf 5 Manglende nedbryting og «plastgraver»

		Antall	Prosent
Er manglende nedbryting bare knyttet til «plastgraver»?	Ja	32	15,0%
	Nei	158	74,2%
	Vet ikke	23	10,8%
	Total	213	100,0%

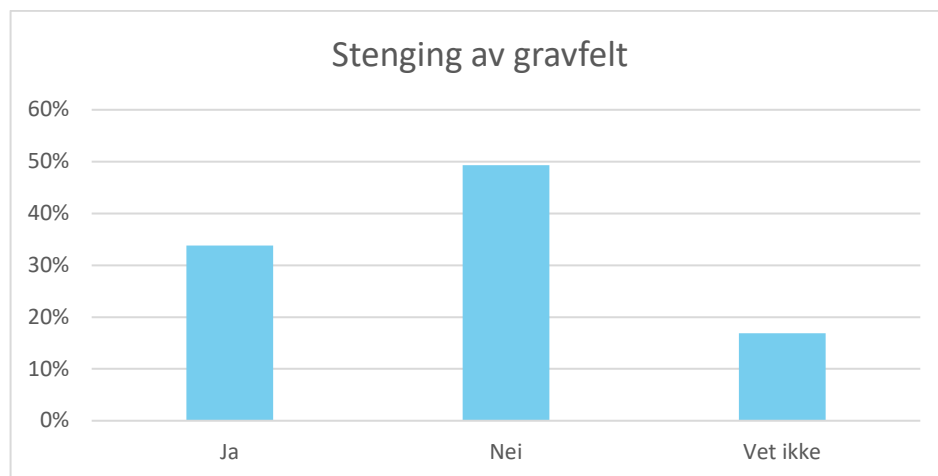
Tabell 7 Manglende nedbryting og «plastgraver»

	Er manglende nedbryting bare knyttet til «plastgraver»?							
	Ja		Nei		Vet ikke		Total	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Trøndelag	5	27,8%	11	61,1%	2	11,1%	18	100,0%
Innlandet	5	25,0%	12	60,0%	3	15,0%	20	100,0%
Vestfold og Telemark	4	22,2%	13	72,2%	1	5,6%	18	100,0%
Agder	4	19,0%	13	61,9%	4	19,0%	21	100,0%
Rogaland	3	18,8%	11	68,8%	2	12,5%	16	100,0%
Nordland	4	17,4%	17	73,9%	2	8,7%	23	100,0%
Viken	3	8,8%	28	82,4%	3	8,8%	34	100,0%
Vestland	2	8,7%	20	87,0%	1	4,3%	23	100,0%
Møre og Romsdal	1	5,9%	15	88,2%	1	5,9%	17	100,0%
Troms og Finnmark	1	4,5%	17	77,3%	4	18,2%	22	100,0%
Oslo	0	0,0%	1	100,0%	0	0,0%	1	100,0%

Tabell 8 Manglende nedbryting og «plastgraver», fordelt på fylke

6.3 Stenging av gravfelt

Om gravferdsloven hadde åpnet for det, ville dere stengt hele- eller deler av gravfelt på noen av deres gravplasser for kistegravlegging på grunn av manglende nedbryting?

Graf 6 Stenging av gravfelt

		Antall	Prosent
Om gravferdsloven hadde åpnet for det, ville dere stengt hele- eller deler av gravfelt på noen av deres gravplasser for kistegravlegging på grunn av manglende nedbryting?	Ja	74	33,8%
	Nei	108	49,3%
	Vet ikke	37	16,9%
	Total	219	100,0%

Tabell 9 Stenging av gravfelt

	Om gravferdsloven hadde åpnet for det, ville dere stengt hele- eller deler av gravfelt på noen av deres gravplasser for kistegravlegging på grunn av manglende nedbryting?							
	Ja		Nei		Vet ikke		Total	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Vestland	14	53,8%	10	38,5%	2	7,7%	26	100,0%
Trøndelag	9	47,4%	7	36,8%	3	15,8%	19	100,0%
Rogaland	6	35,3%	9	52,9%	2	11,8%	17	100,0%
Nordland	8	34,8%	7	30,4%	8	34,8%	23	100,0%
Vestfold og Telemark	6	33,3%	10	55,6%	2	11,1%	18	100,0%
Viken	11	32,4%	16	47,1%	7	20,6%	34	100,0%
Troms og Finnmark	7	31,8%	7	31,8%	8	36,4%	22	100,0%
Agder	5	23,8%	15	71,4%	1	4,8%	21	100,0%
Møre og Romsdal	4	23,5%	10	58,8%	3	17,6%	17	100,0%
Innlandet	4	19,0%	16	76,2%	1	4,8%	21	100,0%
Oslo	0	0,0%	1	100,0%	0	0,0%	1	100,0%

Tabell 10 Stenging av gravfelt, fordelt på fylke

6.3.1 Kommentarer

Kommentarer til spørsmålet: Om gravferdsloven hadde åpnet for det, ville dere stengt hele- eller deler av gravfelt på noen av deres gravplasser for kistegravlegging på grunn av manglende nedbryting?

- Dette er et spørsmål som det er vanskelig å svare både ja, nei og vet ikke på. Hvis deler av en gravplass er helt uegnet til gravlegging, er det mulig at vi ville avsluttet bruk av den. Vi har ingen slike, men på gravplasser med f.eks. ren leirjord har vi ekstra lang fredningstid før gjenbruk er aktuelt.
- Har eldre (og dessverre nye) gravfelt med marine leirsedimenter, dels ikke i bruk pga jordforholdene. I stedet for stenging skulle vi heller sett at det var mulig med jordforbedrende tiltak (masseutskifting). Spre kunnskap om muligheter til slike tiltak. Prosjektmidler til slike tiltak. Ville nok også søkt alternative løsninger
- Feltene med utfordringer er blitt drenert på nytt, og bakkenivået er hevet.
- Vi har gravplass hvor det er leire i jordsmonn, og et par gravplasser med fjæresandgrunn som kan være utfordrende, men på disse gravplassene er det så mye gjenværende plass at gjenbruk er ikke aktuelt de neste 100 år.
- Her er flere felt stengt for kistegravlegging i lokale vedtekter som er godkjent av (...) bispedømmeråd i 1997 og 2002.
- Gravplassene hvor vi har 50 og 80 års fredningstid er det ønskelig å stenge for mulighet for kistegravlegging.
- Hovedproblemet er leireholdig grunn. Noen områder har lenger festetid pga. dette. Ved gjenbruk fylles det på jord som er bedre for gjennomrenning, slik at en på sikt skal kunne ha 20 års festetid over alt.
- Vi har forstått det slik at vi har mulighet til å "frede" gravfelt for kistegravlegging der det ikke er tilfredsstillende forhold.
- Vi har allerede stengt flere felt for kistegravlegging pga. jordsmonnet. Det ble gjort et vedtak om midlertidig stenging i 40 år på 1970-tallet, dette ble gjort permanent i 2018.
- Vi bor i område med tele i jorda 7 måneder i året. Dette gjør at vi har store gravplasser med lang omløpstid.
- Har stengt eit gamalt gravfelt på grunn av myr og har fått det godkjent (som) urnegravfelt.
- Vi ville heller sette opp fredningstider noe på områder som har dårlig nedbrytning.

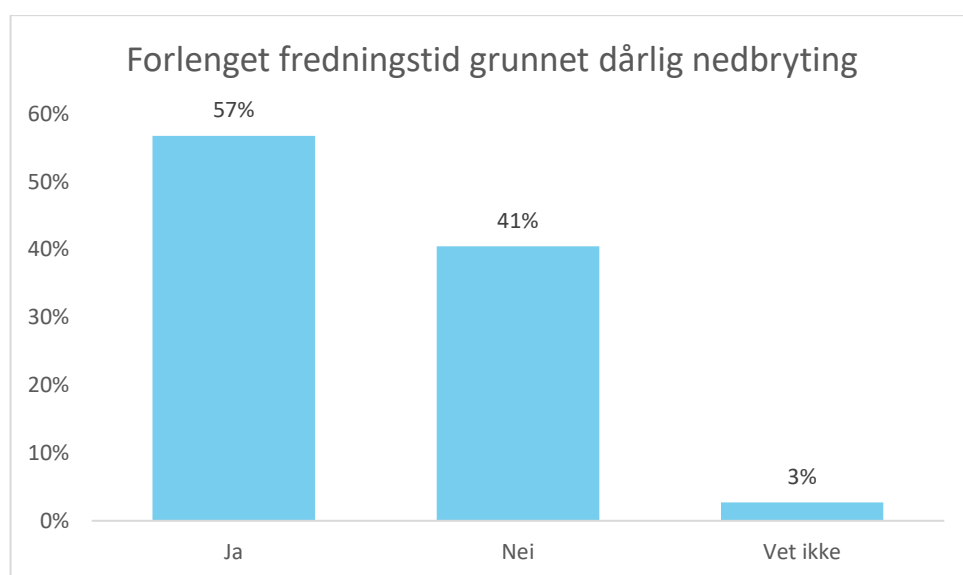
7 Tiltak for nedbryting

7.1 Forlenget fredningstid grunnet dårlig nedbryting

7.1.1 Gjeldende regelverk

Gravferdsloven § 8 slår fast at en grav kan nyttes til ny gravlegging når det har gått minst 20 år siden siste gravlegging og vedtektene for gravplassen ikke fastsetter en lengre fredningstid. Bestemmelsen sikrer at ethvert lik og enhver askeurne skal ligge urørt i jorden i minst 20 år. Der nedbryting av gravinnhold tar mer enn 20 år er intensjonen i gravferdsloven at fredningstiden skal utvides slik at gravinnhold blir nedbrutt før fredningstiden går ut.

Har dere forlenget fredningstiden utover normal fredningstid på 20 år, grunnet dårlig nedbryting, på noen gravfelter/gravplasser?

Graf 7 Forlenget fredningstid

		Antall	Prosent
Har dere forlenget fredningstiden utover normal fredningstid på 20 år, grunnet dårlig nedbryting, på noen gravfelter/gravplasser?	Ja	125	56,8%
	Nei	89	40,5%
	Vet ikke	6	2,7%
	Total	220	100,0%

Tabell 11 Forlenget fredningstid

	Har dere forlenget fredningstiden utover normal fredningstid på 20 år, grunnet dårlig nedbryting, på noen gravfelter/gravplasser?							
	Ja		Nei		Vet ikke		Total	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Trøndelag	16	84,2%	2	10,5%	1	5,3%	19	100,0%
Troms og Finnmark	18	78,3%	3	13,0%	2	8,7%	23	100,0%
Vestland	18	69,2%	8	30,8%	0	0,0%	26	100,0%
Vestfold og Telemark	11	61,1%	7	38,9%	0	0,0%	18	100,0%
Innlandet	12	57,1%	9	42,9%	0	0,0%	21	100,0%
Nordland	11	47,8%	10	43,5%	2	8,7%	23	100,0%
Møre og Romsdal	8	47,1%	9	52,9%	0	0,0%	17	100,0%
Viken	16	47,1%	17	50,0%	1	2,9%	34	100,0%
Agder	9	42,9%	12	57,1%	0	0,0%	21	100,0%
Rogaland	6	35,3%	11	64,7%	0	0,0%	17	100,0%
Oslo	0	0,0%	1	100,0%	0	0,0%	1	100,0%

Tabell 12 Forlenget fredningstid, fordelt på fylke

7.1.2 Kommentar

Kommentarer til spørsmålet: Har dere forlenget fredningstiden utover normal fredningstid på 20 år, grunnet dårlig nedbryting, på noen gravfelter/gravplasser?

- Hvis nedbrytning ikke er god nok, utvides fredningstiden til f.eks 30 år
- Vi har 40 år fredningstid, hovedsakelig på grunn av jordsmonnet. Vi har likevel erfart at 40 år er for tidlig på enkelte gravlunder, da prosessen ikke har gått tilstrekkelig.
- Lokal vedtekter har økt fredningstid til 30 år grunnet dårlig jordsmonn og klimatiske forhold - HMS tiltak.
- Vi har gjenbruk av kistegraver på alle våre gravplasser unntagen en stor gravplass hvor nedbrytingen ikke er tilstrekkelig innenfor 20 år og fredningstiden er derfor satt til 60 år.
- Vi har 35 års fredningstid på grunn av leirholdig jordsmonn.
- Vi har 40 år fredningstid, hovedsakelig på grunn av jordsmonnet. Vi har likevel erfart at 40 år er for tidlig på enkelte gravlunder, da prosessen ikke har gått tilstrekkelig.
- Pga av grunnforholdene på flere av gravplassene, har vi stor variasjon i fredningstid, lengste fredningstid er 80 år.

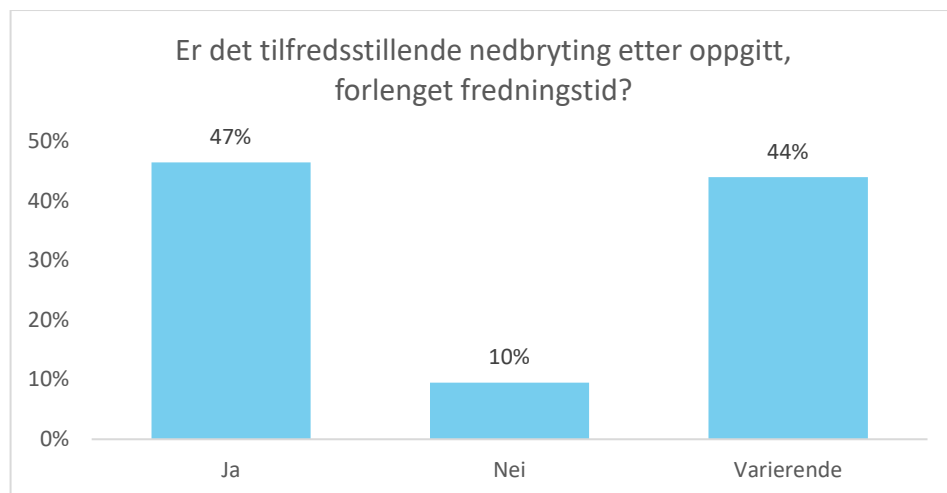
Hvis avgitt svar er ja, oppgi antall år for forlenget fredningstid på deres gravplasser

125 svarte at de hadde forlenget på forrige punkt, og 123 av disse svarte på dette punktet.

Fem forvaltninger krysset av for 20 år, 49 for 30 år, 30 for 40 år, 21 for mer enn 40 år og 45 angir at dette varierer mellom gravplasser/gravfelter. Svarene kan tyde på at spørsmålstillingen var upresis, og kan ha blitt forstått på to ulike måter. Formuleringen i spørsmålet var ment å be om antall år for selve forlengelsen, utover ordinære 20 år. Ut fra kommentarer som nevner fredningstid på andre spørsmål, kan det tyde på at en del har angitt ny total fredningstid, inklusive de ordinære 20 årene. Det er derfor vanskelig å tolke svarene på dette punktet i undersøkelsen.

7.2 Tilfredsstillende nedbryting etter forlenget fredningstid

Er det tilfredsstillende nedbryting etter oppgitt, forlenget fredningstid?

Graf 8 Tilfredsstillende nedbryting etter forlenget fredningstid

		Antall	Prosent
Er det tilfredsstillende nedbryting etter oppgitt, forlenget fredningstid?	Ja	93	46,5%
	Nei	19	9,5%
	Varierende	88	44,0%
	Total	200	100,0%

Tabell 13 Tilfredsstillende nedbryting etter forlenget fredningstid

	Er det tilfredsstillende nedbryting etter oppgitt, forlenget fredningstid?							
	Ja		Nei		Varierende		Total	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Rogaland	11	78,6%	0	0,0%	3	21,4%	14	100,0%
Innlandet	11	64,7%	2	11,8%	4	23,5%	17	100,0%
Agder	11	52,4%	2	9,5%	8	38,1%	21	100,0%
Vestland	12	50,0%	1	4,2%	11	45,8%	24	100,0%
Viken	14	46,7%	1	3,3%	15	50,0%	30	100,0%
Møre og Romsdal	7	41,2%	2	11,8%	8	47,1%	17	100,0%
Vestfold og Telemark	6	40,0%	3	20,0%	6	40,0%	15	100,0%
Trøndelag	7	36,8%	1	5,3%	11	57,9%	19	100,0%
Nordland	8	36,4%	4	18,2%	10	45,5%	22	100,0%
Troms og Finnmark	6	28,6%	3	14,3%	12	57,1%	21	100,0%
Oslo	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

Tabell 14 Tilfredsstillende nedbryting etter forlenget fredningstid, fordelt på fylke

7.2.1 Kommentarer

Kommentarer til spørsmålet: Er det tilfredsstillende nedbryting etter oppgitt, forlenget fredningstid?

- Nei og de som fester etter fredningstiden får kun feste de videre som urnegraver
- Det er neppe tilfredsstillende.
- Me har enkeltgraver med dårleg nedbryting, sjølv om me ikkje kan finna plast. Nabograva kan vera heit grei - så det er vanskeleg å seia kva det kjem seg av. For tette massar enkelte plasser? Det gjeld ikkje heile felt.
- Vi har gravplasser med sterkt varierende nedbryting, frå normal, til bortimot fraværande. Vi har ikkje offisielt utvida fredning på "problemgravplassane", men på nokre av dei, blir ikkje graver gjenbrukt inntil (...) problemer er ordna, med kalking el. likn.
- Fredningstida er 20 år, men gjenbrukstida er som regel 40-50 år
- Fredningstid er forlenget med 5 år, til 25 år. 25 års nedbrytingstid er noen steder ikke nok.
- På ein gravplass kan det vera utfordring fortsatt. Dårlige massar på eit felt. Muligens ein gravplass til.
- Pga av grunnforholdene er forlenget fredningstid ofte ikke nok, slike felter velge vi å omgjøre de til urnefelt/graver, ved at nye graver tildeles som urnegrav.
- Vi tilrår ikke gjenbruk av grav før etter 35 år, men opprettholder fredningstid 20 år. Det vil sei at vi krev festeavgift for graver eldre enn 20 år.
- På (...) kirkegård har vi måtte øke fredningstiden for tre gravfelt fra 20 til 30 år. Disse feltene ble anlagt i 1983. Så håper vi det ser bedre ut etter ti års forlengelse.
- 25 år er valt for å vera på "sikre sida", og for at gravar skal oppleve at det er trygt å grava opp for gjenbruk.
- Vi hadde forlenget fredningstiden på to gravfelt, men gjorde om vedtaket tilbake til 25 år fredningstid når regelen om 80 cm kom.

7.3 Kalkinjeksjon for nedbryting

Har dere foretatt kalkinjeksjon (Terra Balance System) for å få tilfredsstillende nedbryting?

7.3.1 Gjeldende regelverk

Departementet har vurdert kalkinjisering som metode når det gjelder bruk på såkalte plastgraver. I rundskriv F-32-99 sluttet departementet seg til Bispemøtets konklusjon om at metoden kan forsvares så lenge den anvendes på plastgraver. Utvidelse av bruk av kalkinjisering til andre tilfeller enn plastgraver vil kunne reise nye problemstillinger av etisk og praktisk art. Departementet ønsker med bakgrunn i dette ikke å anbefale kalkinjisering i andre tilfeller enn ved plastgraver. Gravplassmyndigheten lokalt har ansvaret for at gravplassene forvaltes med orden og verdighet og i samsvar med gjeldende bestemmelser, jamfør gravferdsloven § 3. Dette omfatter også vurderinger og avgjørelser knyttet til gjenbruk av graver.

		Antall	Prosent
Har dere foretatt kalkinjeksjon (Terra Balance System) for å få tilfredsstillende nedbryting?	Ja	4	1,8%
	Nei	213	96,8%
	Vet ikke	3	1,4%
	Total	220	100,0%

Tabell 15 Kalkinjeksjon for nedbryting

På spørsmål om kalkinjeksjon har fungert etter hensikten, ble det kun avgitt ett svar, og resultatet gir derfor ikke grunnlag for visning i tabell.

7.3.2 Intervjudata

Hvert kulepunkt representerer svar fra én forvaltning.

Har dere foretatt kalkinjeksjon for å få tilfredsstillende nedbryting?

Tre forvaltninger av de som ble intervjuet har foretatt kalking av kistegraver

Kommentarer fra de som svarte at de ikke har foretatt kalkinjeksjon:

- *Vi har vært i kontakt med Terra Balance System og har jobba mot kommunen om finansiering, ta felt for felt. Bytte jord ifm. med kalking og ny gravlegging.*
- *Vi har ikke gjort dette. Har jobba her i 30 år og ikke opplevd en plastgrav.*
- *Begravelsesbyrået her brukte ikke plast i «plastperioden».*
- *Har ikke foretatt kalking. Ikke stort problem med plastgraver. For andre graver er ikke dette en varig løsning*

Kommentarer fra de som svarte at de har foretatt kalkinjeksjon:

- *Alle plastgraver på en gravplass er behandlet. Dvs. alle kistegraver med gravlegging i perioden 1957 – 1975. Til sammen (...) graver. Kalking ble utført i år 2002/2003*
- *Kalkingen var begrunnet i plastgravpolitikk og massene i grunnen (leire). (...) graver ble kalket, fordelt på 4 gravplasser.*
- *(...) graver er kalket. Det er primært foretatt kalking av plastgraver, men det er også kalket graver i områder med leire og fukt. Alle er graver med kister i to nivåer (dobbel dybde).*

Virket kalkinjeksjon etter hensikten?

- *Ja, veldig bra resultat. Ikke organisk materiale tilbake etter kalking.*
- *Ved å injisere kalk i en grav skal følgende skje: Kalken sprøytes inn ved høyt trykk og leskes. Dette utvikler høy varme (ca 130 grader) og der den leskede kalken kommer til vil den da kunne varme opp de dårlig nedbrutte restene. Hvor mye restene varmes opp vil avhenge av hvor mye lesket kalk som kommer frem til hver enkelt posisjon i grava. Den leskede kalken vil lett kunne bevege seg i hulrom, noe som medfører at massene rundt kista kan ha betydning for resultatet som blir oppnådd. Om restene i kista blir tilstrekkelig varmet opp, vil adiposere (likvoks) smelte og renne nedover til den igjen stivner. Med sandholdige masser, finner vi ikke annet en kalkrester og bein. De organiske forbindelsene som smeltes og renner nedover, ser ut til å forsvinne/blande seg med de underliggende masser og eventuell restnedbrytning kan starte når adiposere er borte.*
Der vi har kalket i tørr og hard leire, og prøvegraving etter tre mnd. viser rester av fast organisk materiale. Det virker her som at det er vanskeligere for kalken å komme frem til restene, noe som medfører mindre oppvarming og smelting av adiposere. Det er heller ikke masser under kista som smeltede organiske forbindelser kan renne ned og blande seg inn i.
En restnedbrytning av de faste organiske restene kan nok ta en del tid, da de aller fleste bakterier og sopper nok er forsvunnet grunnet den høye varmen og den store endringen i pH. Det vil trolig være nødvendig med tilførsel av vann for nøytralisering av pH og å transportere bakterier og sopper frem til restene.
Det kan således se ut, basert på vår erfaring, som at kalking av graver i tette leirmasser ikke gir samme måloppnåelse som ved kalking i sandholdige masser.
Men spørsmålet blir om det er forskjell på restenes fasthet før kalkingen gjennomføres, grunnet massenes beskaffenhet på den enkelte gravplass.
Det er likevel sannsynlig at restene også i faste leirmasser etter kalking vil ha en bedre mulighet til å brytes ned med tiden.
Ved all kalkinjeksjon forsvinner (...) lukt, og det kan i seg selv ansees som en del av hensikten. HMS-effekten for de ansatte er betydelig bedre, og med mindre overdekning holder det å gå ned til kisten, og at massene over kiste byttes ut ved lukking av graven. Det er tre effekter vi kan dra ut av kalking:
 1. *HMS, lukt er borte.*
 2. *De fleste vil si OK til gjenbruk ut fra loven. (Vi har min. 2 års hviletid etter kalking før gjenbruk.)*
 3. *Ut fra kalkestatistikk kan vi lese ut hvor dypt kisten ligger*
- *Plasten er borte. Adiposeren (likvoksen) er borte. Lukt er borte. Noen graver måtte kalkes to ganger. Ikke alle kalkbehandlinger ble vellykket. Årsaken kan være posisjon, eller at det ble for tørre forhold for å leske kalken. Dette ble senere hensyntatt ved at en også injiserer vann. En borret ned til den nederste kiste og fylte kalk opp til over den øverste. Vi regner at ca 90 % av kalkbehandlingene er vellykket.*

Hvilke typer rester er det vanlig å finne etter kalking?

- *Treverk og beinrester er tilbake.*
- *I sandholdige masser er det kun beinrester og kalkrester vi finner, men her hadde det gått ca. fem år før vi startet gjenbruk.*
- *Ved ny gravlegging må en stort sett grave opp restene og sorterer de ut. Beinrester, kisterester og klumper av kalksten graves ned i bunnen av graven. Er det for mye rester, kan graven bare brukes som overgrav.*

Beskriv metoden som anvendes

- *Langse med injisering av lesket kalk, vann og luft i et spesielt blandingsforhold. Ca. 75 kg lesket kalk sprøytes ned i kisten. Metodikken og teknologien er videreutviklet fra vi begynte til i dag.*

Er det stor variasjon mellom gravene som er behandlet med kalk?

- *Veldig stor forskjell mellom behandlet og ikke behandlet grav.*
- *Ikke der vi har sandholdige masser, men i leire kan det variere. Vi kalket i 2016 på felter med tørr leire og vi har for tynt grunnlag for å gi et godt svar.*

Er det spesielle utfordringer ved kalking av graver i dobbel dybde (kister i to nivåer)?

- *Har behandla graver med dobbelt dybde og fått bra resultat.*
- *Vi har ikke kalket i dobbel dybde, men dette er vi meget betenkt på.*
- *Hos oss er alle graver i dobbel dybde.*

Hvordan er kommunikasjonen med fester?

- *Vi informerte skriftlig.*
- *Vi sender ut et informasjonsbrev til fester som forklarer at miljøstabilisering gir åpning for gjenbruk av graven som kistegrav. Brevet inneholder en svarslipp som returneres til forvaltningen. Svarslippen skal være signert og krysset av for ja eller nei til kalking.*
- *Det ble sendt brev til festerne.*

Hvordan er reaksjoner fra fester?

- *Fikk ikke mange negative svar.*
- *Ca. 4 % sier nei til kalking ut fra overbevisning eller diskusjon i familien. Festere som er i tvil velger oftest kalking etter en samtale på telefon.*
- *60-70 prosent av festerne svarte ja. Bare gravene til de som sa ja ble kalket. Alle plastgraver som ikke var i feste ble kalket.*

Gjør dere noen fysiske tiltak for å hindre at dere kommer i samme situasjon etter ny gravlegging?

- *Siden manglende nedbryting primært skuldes plastomsvøp og ikke jordmassene regner vi ikke med å ha utfordringer med gjenbruk etter kalking.*
- *Ja. Vi bytter ut leira og erstatter den med en samfengt masse bestående av sand og som innehar en del «nevestein». Kalking av plastgraver i sandholdige masser trenger ikke andre tiltak ifm. gjenbruk.*
- *Vi har ikke lenger plastproblematikken. Det er tilført nye masser (knust stein, sand, jord og leire) i selve gravåpningen. Vanskelig å si noe om effekten før en foretar ny gravlegging.*

8 Andre tiltak for gjenbruk av ikke nedbrutte graver

8.1 Omlegging av kistegravfelt til urnegraver

8.1.1 Gjeldende regelverk

Forskrift til gravferdsloven § 5 har bestemmelser om at enkeltgraver, deler av gravplass eller hele gravplassen kan stenges for kistegravlegging dersom gravstørrelse, jorddybde eller grunnvannsnivå ikke er i samsvar med forskriftens krav. Opplistingen i bestemmelsen er uttømmende. Forskriften legger videre opp til at berørte rettighetshavere, i praksis vil det si de som har ansvar for en fri grav og festere, skal varsles i god tid før stengingen for kistegravlegging iverksettes.

Har dere lagt om deler av kistegravfelt (områder) fra kistegraver til urnegraver?

		Antall	Prosent
Har dere lagt om deler av kistegravfelt (områder) fra kistegraver til urnegraver?	Ja	73	33,3%
	Nei	143	65,3%
	Vet ikke	3	1,4%
	Total	219	100,0%

Tabell 16 Omlegging av kistefelt til urnegraver

8.1.2 Kommentarer

Kommentarer til spørsmålet: Har dere lagt om deler av kistegravfelt (områder) fra kistegraver til urnegraver?

- Noen steder har vi lagt om deler av kistegravfelt til urnegraver for bruk i navnet minnelund. Dette er områder som egner seg bedre til urnegraver enn kistegraver.
- Når feltene er for grunne til kiste.
- Vi prøver å få fleire til å velja urnegraver og helst slik at dei vert plasserte i eksisterande kistegraver. Vi har innført ei ordning med refusjon av kremasjonsavgift.
- Vi har områder med "høy grunnvannstand" hvor det er fylt på nye jordlag og gravene omgjort til urnelund.
- Det har nok ikke vært en virkelig omregulering, men varslet festere i god tid før kistegraver ble stengt for videre bruk til kister. I overgangsfasen har det vært åpnet for gravlegging av ektefeller i kiste.
- På grunn av liten plass (mellom gravene) på gamle gravfelt, og på grunn av stein og røtter i jorda.
- Der hvor grunnforholdene gir uforholdsmessig lang fredningstid, tildeles nye graver som urnegrav.
- Har søkt omlegging grunna dårleg drenering, ikkje grunna manglande nedbryting.
- Vi har starta på ein prosess med å gjennomgå dei eldste gravplassane for å slette mest mogleg, fylle på jord og rute opp igjen området. Det er for små graver på dei gamle gravplassane. Vi har planar om å lage både nye vanlege graver og urnegraver på desse felta.
- Ikke foreløpig, men vi jobber med å lage navna minnelund på et felt på kirkegården som det ikke er kistegraver pr i dag.
- Berre på grunn av plass på enkelte rader i samband med omregulering.
- Graver som blir ledige blir brukt til urnegraver.

8.1.3 Intervjudata

Hvert kulepunkt representerer svarene fra én forvaltning.

Har dere lagt om deler av kistegravfelt (områder) fra kistegraver til urnegraver?

6 av de 10 som ble intervjuet svarte ja, 4 svarte nei. Noen av kommentarene:

- *Både ja og nei. Ikke pga manglende nedbryting.*
- *Har lagt om hele gravfelter ved to kirker med middelaldergrunn*
- *Har et middelalderfelt med leire i grunnen hvor vi ikke åpner for kistegravlegging på utgåtte graver. Her tillates bare urnegravlegging.*
- *Graver som er i feste kan fortsatt nyttes til kistegravlegging.*
- *Ja, på to av fire gravplasser.*
- *Stor sett ikke. Har lagt om noen av de mest krevende feltene.*
- *Har blitt gjort for to gravplasser med flere felter.*

Hva var grunnlaget for å legge om?

- *Manglende jorddybde og for små graver, dårlig tilgjengelighet på gravfeltene pluss at det var noen plastgraver. Det er mange andre grunner enn nedbryting for å legge om med formål å ivareta funksjonelle felter.*
- *Dårlig nedbryting, pluss problem med grunnvann og overvann.*
- *Ikke på grunn av nedbryting. Har endret gravfelter fra kistegraver til urnegraver på grunn av større behov for urnegraver enn kistegraver, og på grunn av gravstørrelse, grunnvannsforhold og terreng.*
- *Dårlige grunnforhold, gamle ustrukturerte kistefelt, og et større behov for urnefelt.*
- *Har en gravplass hvor de gamle feltene er stengt for kistegravlegging grunnet plastgraver og dårlig drenering. Her gravlegges bare urner. Mange velger kremasjon for å kunne benytte familiegraven. Etablering av navnet minnelund har ført til kraftig økning av urnegravlegginger på denne gravplassen.*
- *Dårlig nedbryting grunnet jordsmonn og vannforhold. Vi har sandjord og morene, og sliter med høy vannstand. Hos oss er det svært lite leire.*
- *Lang nedbrytningstid og ufullstendig nedbryting. Med urnegraver mener vi her at urnene gravlegges i kistegraver.*

Svarene på fire oppfølgingsspørsmål er gruppert sammen:

1. **Hva med informasjon til fester og iverksettingsprosess av omregulering fra kiste til urnegraver?**
2. **Hvilke reaksjoner får dere fra festerne?**
3. **Hvordan håndterer dere protester på omlegging?**
4. **Har dere endret festeavgift etter omlegging fra kiste- til urnegraver?**

Forvaltning 1:

1. *Det ble gjort et politisk vedtak. Tilskrev alle berørte festere. Oppslag i avisen.*
2. *Mange av festerne hadde sett på dette feltet som urnefelt, jf. høy kremasjonsprosent. 98 prosent av festerne var positive. Bare tre festere som krevde sin rett til å benytte kiste i festet grav ved siden av graven hvor ektefelle som var gravlagt*
3. *Måtte gi etter for krav om gravlegging i kiste for de tre festerne.*
4. *Kommunen praktiserer samme avgift på kiste og urnegraver. Derfor ble det ingen endring.*

Forvaltning 2:

- *Først en behandling i fellesrådets AU, og deretter informasjonsbrev til festere. På én gravplass fikk noen mulighet til å reserver seg for urnegrav grunnet egen overbevisning.*
- *Av et stort antall festere var det svært få personer som reserverte seg til å beholde kistegrav.*
- *Etter informasjonsbrev og telefonsamtaler går det stort sett greit. Har dialog på telefon og tilbyr befarings ute på gravplassen. Når vedtaket er forankret i AU (fellesrådet) er det stort sett greit og de aksepterer situasjonen. Etter at vi har hatt innslag på*

lokal-TV sammen med kommunen hvor arealsituasjonen bli belyst, og hvor vi orienterte om stadig økende urneandel, er det stor forståelse for tiltakene.

- Ja. Som et politisk tiltak har vi redusert festeavgiften for en urnegrav for å stimulere til økning i urneandelen.
- Forvaltning 3:
- Stengte de første kistefeltene i 1997. Alle festere ble tilskrevet. Fortsatt mulig å kistegravlegge ektefelle / samboer og enslige barn.
- Har ikke vært noen protester/spørsmål etterpå.
- -
- Praktiserer samme nivået på festeavgift for kiste- og urnegraver. Kremasjonsprosenten ligger over 70 prosent.
- Forvaltning 4:
- Stengte kistefelter i 1997 og 2008. Fortsatt mulig å kistegravlegge ektefelle/samboer. Sendte informasjon i etterkant av vedtak ved første stengning.
- Fikk sterke reaksjoner fra festere når vi ikke hadde gått ut med informasjon i forkant av vedtak. Med informasjonsskriv i forkant av vedtak om omlegging til bare urnegravlegging, ble det ikke store protester. Får ikke negative tilbakemeldinger nå lenger. På den ene gravplassen har vi fått sterk økning i kremasjonsprosenten, som nå er oppe i 70 prosent. Har også etablert navnet minnelund. Urnene gravlegges i kistegraver.
- Valget står mellom fredningstid i 100 år eller mer, eller tilbud om bare å gravlegge urner.
- Det er samme festeavgift for kiste- og urnegraver for hele kommunen. Stengning for kistegraver har derfor ikke konsekvenser for festeavgift.

Omlegging fra kiste til urner for enkeltgraver

- *Der vi vet at det er plastgraver legger vi om fra kistegrav til urnegrav ved festeforfall /fornyelse. Dette er enkeltgravbasert. Plastperioden strekker seg fra 1956 – 1980.*
- *Vi har en løpende kartlegging av hvilke graver vi ønsker å regulere om fra kistegraver til urnegraver, jf. begrunnelsen i gravferdsforskriften § 5, om bl. a. grunnvannstilstand og gravstørrelse. Dette er noe vi informerer fester om og erfarer at folk flest har ingen innvendinger til. Festerne får en frist for tilbakemelding. Om vi ikke hører noe innen fristen, fatter vi et vedtak om omlegging fra kistegrav til urnegrav. Dette gjør vi i medhold av regelverket i gravferdsloven og i forvaltningsloven, jf. kravet om forhåndsvarsling. Høy kremasjonsandel (ca. 75 prosent) og at urnegrav har lavere festeavgift enn en kistegrav er nok medvirkende til at de aller fleste samtykker. Dette er en frivillig ordning. Vi har ikke hatt noen klagesak på dette enda. Det er bare ved festefornyelse at vi kan pålegge omregulering fra kiste- til urnegrav. Denne prosessen er mye mindre dramatisk for de etterlatte enn å gjøre et vedtak om omlegging i forbindelse med begravelse. Endringen begrunnes ikke i jordkvalitet, men i grunnvannstand, gravstørrelse og terreng, samt HMS-krav for ansatte. Det hender at urnegraver ikke kan gjenbrukes på grunn av forliten jordoverdekning. Da har vi tilbudt ny grav. Fester kan kreve gravlegging i eksisterende urnegrav.*
- *Enkeltgraver blir gjort om til urnegraver om det ved åpning viser seg at de ikke kan brukes til kistegrav.*

8.2 Oppfylling av gravplass/gravfelt for å få tilstrekkelig jordoverdekning

8.2.1 Gjeldende regelverk

Gravferdsforskriften åpner i § 5 for at hele eller deler av gravplassen kan endres ved blant annet oppfylling eller utarbeidelse av nye gravkart. Forskriften angir regler for hvor mye en grav kan forskyves uten at det bryter med forutsetningene for feste av grav og at antall graver i et feste skal være uforandret.

Har dere foretatt oppfylld av gravplass/gravfelt med ikke nedbrutte graver for å få tilstrekkelig jordoverdekning for ny gravlegging?

		Antall	Prosent
Har dere foretatt oppfylld av gravplass/gravfelt med ikke nedbrutte graver for å få tilstrekkelig jordoverdekning for ny gravlegging?	Ja	29	13,4%
	Nei	179	82,9%
	Vet ikke	8	3,7%
	Total	216	100,0%

Tabell 17 Oppfylld av gravplass

8.2.2 Intervjudata

Har dere foretatt oppfylld av gravplass/gravfelt med ikke nedbrutte graver for å få tilstrekkelig jordoverdekning for ny gravlegging?

3 forvaltninger svarte ja på spørsmålet og 7 svarte nei.

Hva var beslutningsgrunnlaget for oppfylld av gravfelt?

- Hensikten er å sikre gjenbruk i stedet for å utvide og anlegge nye gravplasser. Både graver i feste og graver som slettes kan gjenbrukes som kistegraver. Bakgrunnen for oppfylld er nedbrytingsproblematikk. Ved oppfylld oppnår vi:
 - For festede graver; fester beholder sin rett til videre bruk.
 - Graver som slettes kan tildeles til ny kistegravlegging.
 - Innbyggere får mulighet til å få ny kistegrav i sitt nærområde.
 - Økonomi; billigere enn å bygge nytt.
 - Vi får ryddet opp i gravregister og i ujamne gravrekker.
 - Sikrer gravminner og får oppgradert overflater og grøntanlegg.
 - Utarbeidet nye koordinatfestede gravkart.
- Fortok ikke primært oppfylld for å få tilstrekkelig jordoverdekning ved ny gravlegging over ikke nedbrutt kiste. Dette var nødvendig bare for en gravplass. Beslutningsgrunnlaget var å skifte ut topplaget (tette masser som myr og leire) for å få bedre drenering i topplaget.
- På et område var det dårlige grunnforhold med mye vann i leira. Dette område hadde gammel gravstørrelse (1,2 x 2,4m), og det var ofte ras i gravveggen som følge av tynne vegger.

Svarene på fire oppfølgingsspørsmål til de som har svart ja, er gruppert sammen:

1. Fortell hvordan dere praktisk har utført arbeidet.
2. Har dere samtidig endret gravkartet / omregulert gravfeltene?
3. Hvilken metode har dere benyttet for endring av gravplass (omregulering)?
4. Har oppfylld gitt en funksjonell gravplass hvor dere forventer at det er greit å gjenbruke graver?

Forvaltning 1:

1. Utføring av arbeidet:
 - Innmåling av alle gravminner og fastsatt eksisterende høyde på terreng.
 - Utarbeidet nye planer med nye terrenghøyder og utarbeidet nye georefererte gravkart.
 - Fjernet alle gravminner, hevet terreng inntil 50 cm, alle gravminner ble plassert ut etter nye gravkart.

Viktig å benytte egnede masser.

Tilleggseffekt:

 - Opprettholder kistegravplasstilbud i nærområdet.
 - Får rydda opp i gravregisteret, festeavtaler, festetider med mer.
 - Gjør en oppgradering av grøntanlegget og terreng. Sikra alle gravgravminner.
 - Laga nye kordinatfesta gravkart som gir en bedre hverdag mht uttak av graver.
2. Se ovenfor
3. Se ovenfor. Ikke endra, men koordinatfesta gravkartene. Har beholdt samme gravstørrelse. Tilpassa til antall graver som er i terreng og som har gravmål som er innafor loven.

4. *Forventningen er ja. Mye av årsaken til manglende nedbryting skuldes plast. Viktig med rett valg av jord. Har tilfeller med tidlige oppfyllinger som ikke er tilfredsstillende for gjenbruk pga for mye leirjord i tilførte masser.*

Forvaltning 2:

1. *Informasjonsskriv til festerne. Gravminnene ble midlertidig fjernet. Tilførte et drenerende jordlag på 30 cm.*
2. *Ja, vi har laget nye gravkart for noen gravplasser /gravfelter.*
3. *For noen felter, hvor de fleste gravene er slettet, har vi lagt om fra gammel til ny gravstørrelse. Graver i festestatus er registrerte og vil bli endret til ny gravstruktur (gravkartgrid) etter hvert som festeforholdet avsluttes eller fornyes. For gravplasser med gode nedbrytingsforhold er gammel gravstørrelse bevart for å opprettholde gravkapasiteten. Prosessen har gitt oss mulighet til å rydde opp i gravfeltene mht. feste, festere, gravminner m. m.*
4. *Svaret er ja. På gravplasser med dårlig nedbryting erstatter vi i tillegg 50 prosent av jorda, i selve graven, med drenebar jord ved ny gravlegging.*

Forvaltning 3:

1. *Praktisk utføring av arbeidet:*
 - *Målte inn gravminner.*
 - *Fjernet gravminner som ble satt på lager.*
 - *Grøftet og lagt ned drenering.*
 - *Fylt igjen grøfter og kjørt på oppfylling med 40 cm jord.*
 - *Satt tilbake gravminner på samme plass og etablert blomsterbed.*
 - *Sådd i med gressfrø eller lagt ferdigplen.*
2. *Nei, ikke ved oppfylling, men noen år senere ble 3 av 4 felt omregulert til ny gravstørrelse, noe som burde vært gjort i samme prosjekt som oppfyllingen.*
3. *Vi tok utgangspunkt i kistegravfeltet og merket av de gravene som er festet sammen, merket disse med navn og tegnet en ramme rundt gravene i gravstedet.*
 - *Gravminnene ble målt inn i det gamle gravfeltet.*
 - *Tegnet det nye rutenettet i gravstørrelse 1,5 x 3,0 m. Det nye rutenettet ble lagt oppå rutenettet for det gamle kistefeltet med navn på de gravene som var i bruk.*
 - *Det nye rutenettet ble så justert slik at de gamle gravene passet inn uten at vi overstiger forskriftskravet på 50 prosent forskyvning i alle retninger.*

Siden gravminnene sto rygg mot rygg måtte vi gå i dialog med festerne for de gravminnene som måtte vendes 180 grader, og flyttes fra hodeenden i graven til fotenden i graven. I disse feltene var det åpning mellom to og to rekker slik at det passet bra med den nye gravstørrelsen.

I de siste 12 gravfeltene fikk vi et oppmålingsfirma til å måle inn alle gravminnene. De tegnet så inn den gamle kistegravstørrelsen og tilpasset rutenettet der hvor det passet best i forhold til innmålingen. Nytt urnegravfelt ble tegnet og oppmålingsfirmaet plasserte så dette rutenettet slik at det passet best i forhold til de innmålte gravminnene.

- *Fjerning gravminnene.*
 - *Planering av gravfelt.*
 - *La ferdigplen.*
 - *Montering av gravminner og etablering av blomsterbed.*
 - *Etter tre måneders anleggstid var feltet klart til bruk.*
4. *Ut fra dagens kunnskap må det byttes ut masser ved gravlegging for å sikre gjenbruk. Dersom det er meget vannholdige masse må det legges ned drenering for å oppnå en gjenbruksgrav.*

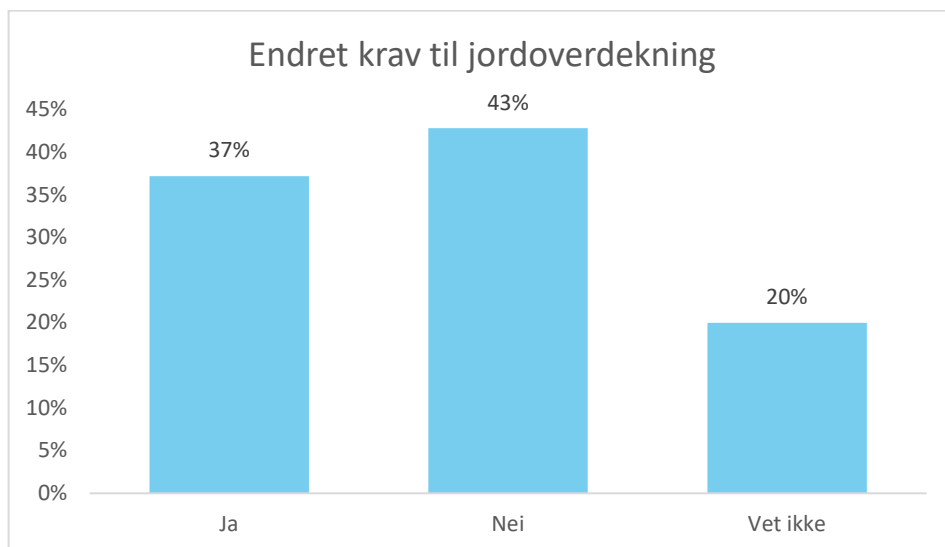
8.3 Endret krav til jordoverdekning

8.3.1 Gjeldende regelverk

Krav til jordoverdekning for kiste i gravferdsforskriften § 13 ble endret fra 1,0 m til 0,8 m 1. januar 2013.

Bakgrunnen for endringen var blant annet at redusert jordoverdekning vil gi bedre oksygentilførsel i sonen der kistene ligger og bidra til raskere nedbryting.

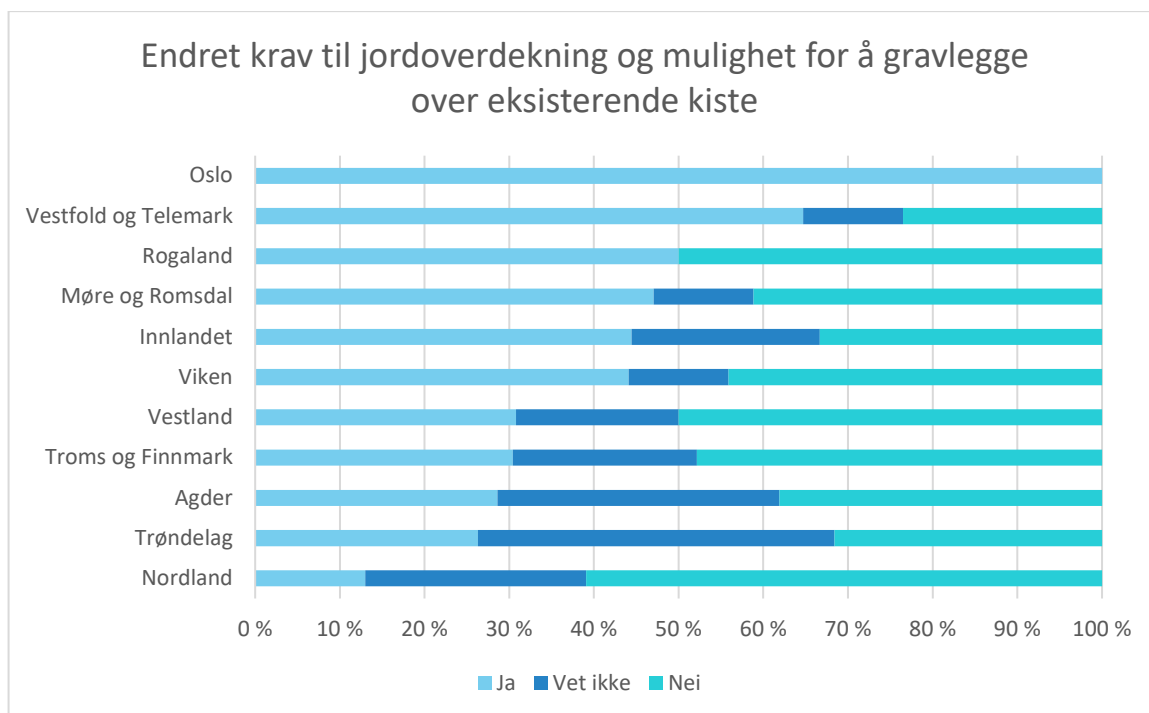
Har endret krav til jordoverdekning, fra 100 - 80 cm, gitt mulighet for å gravlegge over eksisterende, ikke nedbrutt kiste?

Graf 9 Endret krav til jordoverdekning, mulighet for gravlegging over eksisterende kiste

		Antall	Prosent
Har endret krav til jordoverdekning, fra 100 - 80 cm, gitt mulighet for å gravlegge over eksisterende, ikke nedbrutt kiste?	Ja	80	37,2%
	Nei	92	42,8%
	Vet ikke	43	20,0%
	Total	215	100,0%

Tabell 18 Endret krav til jordoverdekning

Graf 10 Endret krav til jordoverdekning / gravlegging over eksisterende kiste, fordelt på fylke

	Har endret krav til jordoverdekning, fra 100 - 80 cm, gitt mulighet for å gravlegge over eksisterende, ikke nedbrutt kiste?							
	Ja		Nei		Vet ikke		Total	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Oslo	1	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	100,0%
Vestfold og Telemark	11	64,7%	4	23,5%	2	11,8%	17	100,0%
Rogaland	8	50,0%	8	50,0%	0	0,0%	16	100,0%
Møre og Romsdal	8	47,1%	7	41,2%	2	11,8%	17	100,0%
Innlandet	8	44,4%	6	33,3%	4	22,2%	18	100,0%
Viken	15	44,1%	15	44,1%	4	11,8%	34	100,0%
Vestland	8	30,8%	13	50,0%	5	19,2%	26	100,0%
Troms og Finnmark	7	30,4%	11	47,8%	5	21,7%	23	100,0%
Agder	6	28,6%	8	38,1%	7	33,3%	21	100,0%
Trøndelag	5	26,3%	6	31,6%	8	42,1%	19	100,0%
Nordland	3	13,0%	14	60,9%	6	26,1%	23	100,0%

Tabell 19 Endret krav til jordoverdekning / gravlegging over eksisterende kiste, fordelt på fylke

8.3.2 Kommentarer

Kommentarer til spørsmålet: Har endret krav til jordoverdekning, fra 100 - 80 cm, gitt mulighet for å gravlegge over eksisterende, ikke nedbrutt kiste?

- Fordi vi må ha tak i dreneringen som ligger på 100 cm dyp kan vi ikke redusere jordoverdekningen.
- Kun ved funn av plastgrav.
- Ja, absolutt der grunnforholdene tilsier det.
- Dersom mulig settes kiste over.
- Det er tiltaket vi oftest har brukt, ved behov.
- Det hender at vi ikke føler det er greit å grave dypere i h. h. til tidligere gravlagte.
- Redusert jordoverdekning gjør det også ekstra interessant å foreta oppfylling av gravplass.
- I det få tilfellene der vi har kommet over ikke fullstendig nedbrutte kister har vi kunnet gravlegge over eksisterende kiste med tilfredsstillende overdekning. Vi har bare to tilfeller gjennom mange år der jeg kjenner til at vi har måttet ta ut ny grav.
- Før kravet om jordoverdekning ble endret gjorde gravplassforvaltningen en vurdering på om fredningstid burde forlenges. Når kravet ble endret var behovet ikke like stort, og det ble vurdert som ikke nødvendig å forlenge fredningstid.
- Innhold i kisten blir ikke sjekket, grensen for graving er når en ser kistelokket.

8.3.3 Intervjudata

Har endret krav til jordoverdekning, fra 100 - 80 cm, gitt mulighet for å gravlegge over eksisterende, ikke nedbrutt kiste?

- *Ja, dette har gitt en ny mulighet for kistegraver. Utrolig viktig hjelpemiddel for oss, da vi ikke vet om nedbrytingen er tilfredsstillende.*
- *Vi graver konsekvent ikke der det er plastgraver. Kan ha nytte av 80 cm regelen, men det er sjelden behov for det.*
- *Bruker fortsatt 1 m jordoverdekning.*
- *Ja, veldig glad for denne endringen. Burde ha testa ut enda mindre overdekning for å påskynde nedbrytingen.*

- *Blir redda med 80 cm for graver som er på grensa for tilfredsstillende nedbryting.*
- *Med graver i to nivåer får en ikke fullt ut samme effekten som ved gravlegging i graver med en kiste. Ved gravlegging i to nivåer har en ikke en reservert grav ved siden av og er derfor henvist til å benytte begge nivåer.*
- *Denne endringen berger oss.*

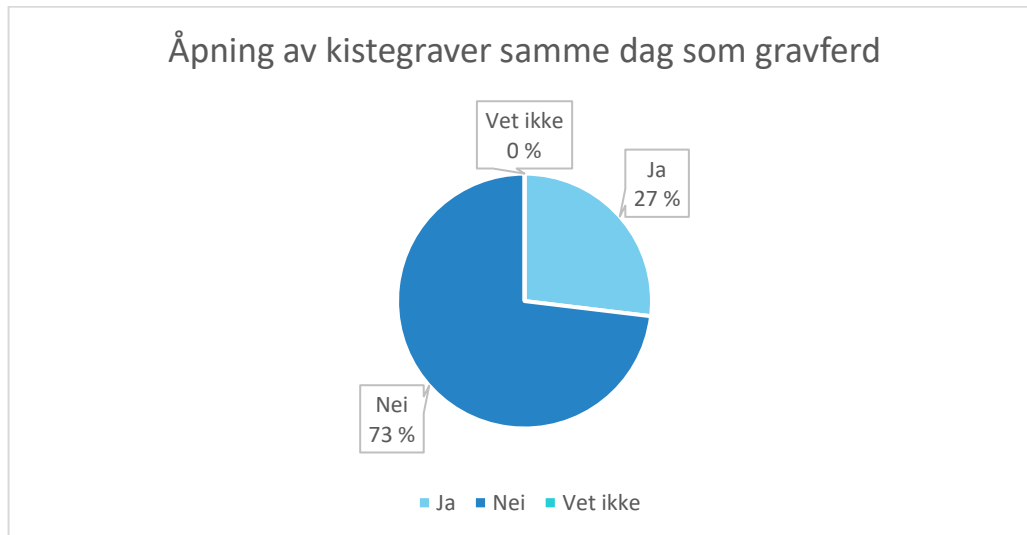
Hvordan utnytter og håndterer dere mulighet for redusert jordoverdekning ved ny gravlegging i graver med ikke tilfredsstillende nedbrutte kister?

- *Graver ned til tidligere gravlegging ca. 120 cm. Får da tilstrekkelig overdekning for ny kiste.*
- *Vi graver ned til eksisterende kiste. I områder med leire og myrjord har vi erfaring med dårlig nedbryting.*
- *Vi legger på litt jord over eksisterende kiste og masseutskifter halvt om halvt eksisterende masser med drenerende jordmasser. Normalt graver vi ned til ca. 130 cm.*
- *Plastgraver (1960 – 1985) blir ikke benyttet med mindre at graven er kalket. I tilfeller hvor graven er kalket gir det oss en fordel med tanke på HMS. Lukten er borte, og vi stopper når vi kommer ned til kisten. I tillegg så bytter vi ut leire med samfengte masser og forventer at forholdene til fremtidig nedbryting og gjenbruk er betydelig forbedret for begge gravleggingene. Hvis massene ikke byttes, tror vi de basiske forholdene etter kalking gjør at omdanningen av restene vil ta meget lang tid.*
- *Toppen på gammel kiste ligger normalt på 125 cm. Møter vanligvis på en kiste og stopper gravingen på 120 cm. Treffer kistelokket her. Dekker kista med jord. Området er normalt veldig fuktig (leirjord). Det er ikke nok høyde til å ha forskriftsmessig jordlag (30 cm) mellom kistene.*
- *Har vært tradisjon for 120 cm overdekning. Gravlegger over den gamle kista. Når det erfaringsmessig er varierende forhold, stoppes det før en kommer ned til kista.*
- *Praktiserer nå konsekvent 80 cm jordoverdekning. Kommer nesten ikke ned på kister lenger.*
- *Noen steder får vi, med redusert krav til overdekning, nok overdekning for øverste kiste, selv om en lar den nederste kista bli liggende. Den øverste kista er normalt ikke noe problem, men det varierer.*

9 Praksis for åpning av grav

9.1 Rutiner for åpning av kistegraver samme dag som gravferd

Har dere rutine for å åpne kistegraven samme dag som det er gravferd?

Graf 11 Åpning av kistegraver samme dag som gravferd

		Antall	Prosent
Har dere rutine for å åpne kistegraven samme dag som det er gravferd?	Ja	59	26,9%
	Nei	160	73,1%
	Vet ikke	0	0,0%
	Total	219	100,0%

Tabell 20 Åpning av kistegraver samme dag som gravferd

9.1.1 Kommentarer

Kommentarer til spørsmålet: Har dere rutine for å åpne kistegraven samme dag som det er gravferd?

- Man blir veldig i tidsklemma ved begravelse når man graver og oppdager dårlig nedbryting. Når skal man avbryte? Pårørende skal varsles. Pårørende skal vurdere ny kistegrav eller kremasjon på seremonidagen. Man skal i tillegg ha en annen grav tilgjengelig. Vinterstid er dette nærmest umulig å få til på seremonidagen.
- Graven åpnes dagen før for ikke å risikere tidsknapphet dersom massene viser seg å være dårlige.
- Vi pleier ved gjenbruk av kistegraver å åpne graven dagen før begravelse. I nye felt tar vi åpningen samme dag.
- Vi graver dagen før. Det er svært sjelden vi graver samme dag. Dette med tanke på mulige komplikasjoner både med grav og med utstyr til graving.
- Me opnar grava dagen før dersom ein er usikker på grava, det vere seg stein eller gjenbruk.
- Avhenger av årstid og tid på dagen gravferden er.
- Kan også åpnes dagen i forveien, særlig der vi er i tvil om det er nedbrutt, eller om det er mye vann i grava.
- Vår rutine er å alltid åpne kistegraven dagen før gravferden.
- Vår rutine er å grave dagen før når det gjelder gjenbruksgraver, av og til 2 dager før. Ubrukte graver, graver vi av og til samme dagen.

- Der me veit at alt er ok opnar me grava same dag som gravlegging. På stader der me er usikre på kva som ventar, vert grava opna dagen i førevegen.
- Dersom sist gravlagt ble gravlagt i perioden som det var vanlig med plastsvøp er vi ekstra oppmerksomme på dette, og vurderer da åpning av graven tidligere enn normalt.
- Ja, men er det kompliserte graver med f.eks. mye gravutstyr som rammer, smijern etc. åpnes graven dagen før.

9.1.2 Intervjudata

Fortell om praksis og hvilke vurderinger som gjøres ved åpning av grav

- *Sjekker ut forholdene ved graven og gjør en vurdering av mulig «problemgrav». Vurderer at tilstrekkelig dybde oppnås for å sikre krav til overdekking. Gir beskjed til de som skal grave. Viktig å være forberedt her. Vi graver ned i fotenden først. Informerer også om en kan forvente å treffe på urner. Vi tar da vare på asken og gravlegger den på nytt.*
- *Med de metodene som benyttes, skjer det i praksis så godt som ikke at vi må avbryte åpning av grav.*
- *Kistegraver fra 1960 til 1985 (plastgravperioden) brukes ikke dersom de ikke er kalket eller gjort tiltak på. Alle slike graver ligger med begrensning i gravregisteret og kan ikke brukes. Dersom vi treffer på noe som ikke er OK, avbrytes åpningen, fester kontaktes og får valg om kremasjon eller ny grav. Dersom ikke familien er motstander av kremasjon, blir det ofte valgt.*
- *Det kan skje at en må avbryte åpning av grav, men dette er veldig sjelden. Vi kan ha nytte av 80 cm regelen.*
- *Ved gravlegging i graver med dobbel dybde, blir det gravlagt i enkel dybde om den nederste nivået ikke kan gjenbrukes. Da må det bli urne ved neste gravlegging. Vi får lite protester på dette. Avgjørelse om å stoppe oppgraving gjøres i samråd med graver og kirkeverge.*
- *Graver avslutter åpning om de møter mer enn tre rester og grove knokler, jf. gravferdsloven § 12.*
- *Graver opp dagen i forveien. Kan ikke huske at vi har måtte avbryte en gravåpning. Det er alltid to til stede når en åpner en grav.*
- *Åpner grav etter lunsj dagen før begravelse. Vurderer faren for ras, vann etc. Ny vurdering av graven dagen etter. Om det oppstår en situasjon, slik at seremonien ikke kan avsluttes ute, avsluttes seremonien inne i seremonirommet. Det har ikke skjedd at en må avslutte inne, etter et vi gikk over til 80 cm overdekning. Det er vanlig å stemple «vanskelige» graver. Det er en tett daglig mellom graver og kirkeverge.*
- *Driftsleder tilkalles når situasjonen i graven vurderes å være utenfor lovverket.*

9.2 Omforent drøfting om når en må avbryte åpning av grav

Har dere hatt en omforent drøfting mellom graver, ledelse/kirkeverge og verneombud om hvor grensen går for å avbryte åpning av grav grunnet mangelfull nedbryting, jf: gravferdsforskriften § 12?

Respondentene ble først bedt om å angi ja/nei/vet ikke på spørsmålsformuleringen:

		Antall	Prosent
Har dere hatt en omforent drøfting mellom graver, ledelse/kirkeverge og verneombud om hvor grensen går for å avbryte åpning av grav grunnet mangelfull nedbryting, jf. gravferdsforskriften § 12?	Ja	94	43,3%
	Nei	109	50,2%
	Vet ikke	14	6,5%
	Total	217	100,0%

Tabell 21 9.2 Omforent drøfting om når en må avbryte åpning av grav

9.2.1 Kommentarer

Kommentarer til spørsmålet: Har dere hatt en omforent drøfting mellom graver, ledelse/kirkeverge og verneombud om hvor grensen går for å avbryte åpning av grav grunnet mangelfull nedbryting.

- Teknisk etat ved kommunen har graving som tenesteyting. Eg og deira arbeidsleiar har diskutert dette, og han har diskutert det med sine tilsette og verneombudet. Me har gjeve grei beskjed om at det ikkje skal gravast opp dårleg nedbrotne graver med andre ting enn tre og enkelte bein, men vurderast om det kan leggjast kiste over (høgare) eller om det skal gravast ei ny grav ved graver som ikkje er nedbrotne.
- Graver har som regel bestemmingsrett sidan det er denne personen som får ubehaget med å åpne graver for tidleg.
- Dette kunne sikkert vært drøfting på, i dag stopper vi ved kistelokk.
- Kontinuerlig dialog mellom graver (kirketjener) og kirkeverge i forhold til hva de eventuelt støter på. Dersom uønskede rester dukker opp, noteres dette på grava i gravferdsprotokollen, slik at dette kan hensyntas ved gravlegging i samme område.
- Fra ledelsens side er det lav terskel for å lukke graver. Graverne er godt vant og drevne, men vi snakker om ubehagelige opplevelser.
- Vedtatt i fellesrådet at gravene da skal lukkes igjen, og tilby pårørende ny grav et annet sted eller finansiering av kremasjon, slik at de evt allikevel kan benytte det tenkte gravstedet (hvor f. eks mor/far allerede ligger gravlagt)
- Ikke formelt drøftet med verneombud tilstede, men vi har tatt denne praten uformelt og har en felles forståelse av når vi stopper.
- Vi tar diskusjonen «on site»
- Vi har ikke hatt slike drøftinger. Vi har en ordning der ansatte kan reservere seg fra å åpne graver.
- Det har vore gjort i nokre få tilfelle. Det er ei vanskeleg avgjerd å ta då pårørande også gjerne må varslast. Drøfting om å avbryte har ved eit par andledningar vore gjort i samråd med kommunelege.
- Dette er avklart praksis. Ved gjenbruk av kistegrav er det stående forbehold om at det kan gis beskjed på kort varsel om at kistegrav likevel ikke kan benyttes. Vi ber om en god forklaring fra den som tar beslutningen ute, men stiller ikke spørsmål til vurderingen. Det skjer nesten aldri etter at vi fikk adgang til å bruke 80 cm overdekning.
- Kommunene graver for oss, men alltid med kirketjener fra fellesrådet til stede.

9.3 Alternativ plan om grav ikke er tilfredsstillende nedbrutt

Har dere en alternativ plan om graven viser seg å ikke være tilfredsstillende nedbrutt?

		Antall	Prosent
Har dere en alternativ plan om graven viser seg å ikke være tilfredsstillende nedbrutt?	Ja	132	61,4%
	Nei	77	35,8%
	Vet ikke	6	2,8%
	Total	215	100,0%

Tabell 22 Alternativ plan

9.3.1 Kommentarer

Hva går alternative planer ut på?

- Pårørende er informert om at det i slike tilfeller blir nytta ny grav.
- Alternativplanen er å grave ei ny grav. Dette kan medføre flytting av gravminne frå eit eksisterande gravsted til å etablere eit nytt gravsted.
- Grave litt dypere og fylle på masse over.
- Varsle gravferdsansvarlig om situasjonen som er oppstått og diskutere og tilby alternative løsninger, kremasjon, sjekke alternativer i nærhet av gravsted.
- Vi har alltid en alternativ grav, om noe går galt ved graving.
- Dersom vi er i tvil om ei grav kan brukast om igjen, så informerer vi pårørande om det. Då har vi ofte ei anna løysing klar.

- Gravplassansvarlig melder umiddelbart til kirkeverge, hun tar avgjørelse om nabograv kan benyttes eller om nytt gravsted må åpnes et annet sted på gravplassen etter informasjon og nødvendig beskjed til begravelsesbyrå og pårørende.
- På vinterstid utsettes senking av kiste som et alternativ inntil ny grav er tint og kan åpnes.
- Ved "ny" grav (ikke familiegravsted), lukke graven igjen og vi finner ny, egnet grav. Ved familiegrav, kontakter vi byrå/pårørende og tilbyr ny grav.
- Dekke til graven og sette kisten over. Det er når man kan ha overdekning på 80 cm. Dette blir registrert i gravferdsprogrammet.
- Det vurderes å flytte graven etter samtale med fester, eventuelt så bes seremonileder om å avslutte seremonien inne slik at ny grav kan avklares i etterkant.
- Tilbyr ny grav eller finansierer en evt. kremasjon (noe pårørende under normale omstendigheter finansierer selv i vår kommune)

10 Helse, miljø og sikkerhet (HMS)

10.1 HMS-plan for gravplassarbeid

Har dere en HMS-plan for gravplassarbeid?

		Antall	Prosent
Har dere en HMS-plan for gravplassarbeid?	Ja	131	60,1%
	Nei	60	27,5%
	Vet ikke	27	12,4%
	Total	218	100,0%

Tabell 23 HMS-plan for gravplassarbeid

10.1.1 Intervjudata

Har dere en HMS-plan for gravplassarbeid?

3 forvaltninger svarte ja på spørsmålet, 7 svarte nei.

Fortell om hva HMS planen går ut på

- Vi har Risikoanalyse for gravplassarbeid. Og interne rutinebeskrivelser som omtaler det vi driver med, men disse skal oppdateres. Vi kan nok bli tydeligere i forhold til temaet vi her snakker om. Vi har verneombud som sjekker forholdene med utgangspunkt i beskrivelsene.
- Før åpning av grav skal følgende punkter sjekkes:
 - Sjekk bestillingskort og skriv det ut om nødvendig.
 - Sjekk kommentarfelt for spesifikk informasjon i kommentarfelt.
 - Hvis gravplassering er angitt i bestillingskort gå videre til punkt 5.
 - Plukk ut ledig grav iht bestillingskort.
 - Dersom graven har vært brukt tidligere, sjekk om fredningstiden har gått ut.
 - Sjekk om det ligger begrensninger på graven.
 - Sjekk for eventuelle endringer i bestilling før åpning av grav.
 - Servicekontor skal gi direkte beskjed til KG ved endring. Vinter.... , tining.... etc.
 - Mål opp og merk av grav /gravsted ut fra fastmerker, eller fastpunkt på gamle felt. Gjør en visuell sjekk for å se at alt ser ok ut.
 - Åpne graven iht gjeldende gravstørrelse.
 - Etter åpning av grav skal det gjøres en vurdering av gravvegger. Ved behov skal graven sikres med stemplingsutstyr for å unngå utrasing.
 - Etter senking av kisten lukkes graven skånsomt.
 - Gjør oppdatering i gravregisteret «overfør til grav»
 - Etterfyll setninger på graven ved behov.

10.2 Gjenbruk av ikke nedbrutte graver omtalt i HMS-plan

10.2.1 Gjeldende regelverk

I forskrift til gravferdsloven § 12 er det tatt en bestemmelse om at tidligere benyttet grav bare kan brukes på nytt når det ikke finnes annet enn grove knokler og kisterester igjen fra tidligere gravlegging.

Er gjenbruk av ikke nedbrutte graver et tema som er omtalt i HMS-planen for gravplassarbeid?

		Antall	Prosent
Er gjenbruk av ikke nedbrutte graver et tema som er omtalt i HMS-planen for gravplassarbeid?	Ja	35	26,9%
	Nei	79	60,8%
	Vet ikke	16	12,3%
	Total	130	100,0%

Tabell 24 Gjenbruk av ikke nedbrutte graver som tema i HMS-plan

10.2.2 Intervjudata

Er gjenbruk av ikke nedbrutte graver et tema som er omtalt i HMS-planen for gravplassarbeid?

- *Nei, ikke godt nok.*
- *Har ikke HMS-plan for gravplassforvaltningen.*
- *Skulle hatt, men har ikke noen gode skriftlige rutiner for dette.*
- *Merker behov for dette når en ansetter nye folk som er vant til skriftlige HMS rutiner. Jobber med saken.*
- *I praksis er det innarbeida rutiner.*
- *Egentlig har vi ikke skriftlige HMS-rutiner om dette.*

Hva sier HMS-planen om temaet gjenbruk av ikke tilfredsstillende nedbrutte graver?

- *Vi har skrevne rutiner på dette. Har med noe om belastning i risikoanalysen. Vi kunne vært litt tydeligere i retningslinjene våre.*
- *Vi har forbedringspotensial i å være tydelige. Vi har mange nyansatte som får innføring i rutinene.*
- *Det er ikke formulert et HMS-dokument om dette. Vi har en intern beskrivelse om hvordan vi forholder oss ved graving ned til kiste.*
- *Rutinen henviser til begrensning i gjenbruk. Alle graver fra 1960 – 1985 (plastgravperioden) er lagt inn med begrensning.*
- *Våre rutiner er:*
 - *To personer skal være til stede ved åpning og lukking av grav.*
 - *Bruke stempling når det vurderes som nødvendig*
 - *Stopper graving og lukker graven om en finner mer en grove knokler og kisterester. Vurderingen gjøres av graver.*
 - *Rester legges nederst i graven*
 - *Krav om å bruke stige om en går ned i graven.*
 - *Krav om å ha tilgjengelig mobiltlf.*
- *Vi har ikke en særlig rutinebeskrivelse for dette temaet. Vi bør ha en beskrivelse på hvordan en åpner plastgravene.*
- *Det foreligger ikke skriftlige rutiner, men vi har en utstrakt dialog mellom gravplassansatte og kirkeverge om problemet.*
- *Vi har fått en mye bedre hverdag etter at vi la om til 80 cm overdekning.*
- *Vi trenger å gjøre en studie om problematikken vedrørende gjenbruk av kistegraver i to nivåer.*

20 år er nok de fleste steder for kort fredningstid for kisten i det nederste nivået, ikke i tvil om det.

Bør også gjøre en vurdering av hvor mange ganger kan gjenbruke kistegravene. For nye gravplasser bør vi gå for enkel dybde.

- *HMS- delen har manglet hos oss. Feilgraving førte til at vi nå har utarbeidet en beskrivelse og instruks. Om oppgraving må avsluttes, lages det en avviksmelding som behandles i AMU (arbeidsmiljøutvalget). Vi har da rutiner å finne ny grav. Den stedlige gravplassansvarlige gjør dette.*

Har dere en bevisst kultur for debriefing?

- *Vi snakker jo om det. Føler vi ved behov prater greit om det vi opplever på gravplassen. Leder spør om det går greit, og det er lov å vegre seg.*
- *Driftsleder har møte med alle berørte hver mandags morgen. Tar opp ting som har vært ubehagelig, og da kan det komme frem historier. De fleste er blitt vant med dette arbeidet.*
- *Nei, men ved at vi treffer på ting som ikke er greit blir avdelingsleder utkalt, for å se hva som de har truffet på. Dette gjøres bl.a. for å finne årsak til avviket.*
- *Vi har ikke noe formelt opplegg, men har løst dette på brakka med en kaffekopp.*
- *Det er ikke skrevne rutiner for dette.*
- *Har debriefing ganske ofte om gravplasspraksis. Har ikke kommet frem noen bekymring fra gravernes side.*
- *Dialog er veldig viktig.*
- *Vi er gode på debriefing og jobber i team. Snakker om erfaringer og hva vi gjør, vi når ting dukker opp.*
- *Om vi er oppe i vanskelige tilfeller prater vi etterpå. Husker det som er vanskelig.*
- *Veldig sjelden at vi har «spesielle saker». Det er alltid to til stede ved åpning og lukking av grav. En kan ikke vite hva en treffer på, og det er viktig å ha noen å prate sammen med. Et opplegg for debriefing bør være med i en HMS- plan.*

Opplever dere uro og frykt i forbindelse med åpning og gjenbruk av graver?

- *Nei, ikke frykt, mere spenning og nysgjerrighet på hva som dukker opp. Det kan være individuelle forskjeller. Noen vegrer seg for å åpne graver, men vi har flere å spille på.*
- *Nei. Gode opplæringsrutiner med demonstrasjon i praksis gjør at dette ikke er en problemstilling. Det kan være en større utfordring med ubehag/uro i møte med pårørende og publikum.*
- *Nei, ingen skal utsettes for dette, ettersom vi har kunnskap om forholdene på gravplassene. Vi har lagt inn begrensninger i gravregisteret.*
- *Dette har å gjøre med erfaring.*
- *Er spent når vi graver på plasser med erfaringsmessig dårligere nedbryting. Graver sier fra om graven ikke kan brukes.*
- *Nei, men det kan gjelde de som er ansatte i dag.*
- *Ikke nå lenger, har jobbet her i 15 år. Vi vet at det er en ikke nedbrutt kiste som møter oss, men kommer ikke i berøring med den slik vi håndterer situasjonen nå. Nyansatte får en grundig innføring. Og vi har samtaler både før og etter åpning av gjenbruksgrav. Dialog er veldig viktig. Føler ikke at vi overskrider en grense.*
- *Har ikke indikasjoner på det. Vi har erfarne folk.*
- *Ja. Husker meget godt hvordan det var å grave opp plastgraver. Utfordrende når du ikke vet hva du finner.*
- *Det er individuelt. Det blir snakka om når vi skal åpne graver på vanskelige felter. Vi er innforstått med at det er en gravplass, og vi har ikke opplevd at dette er grunn for at noen slutter i jobben. Vi skjærer sommervikarer i å delta i åpning av gjenbruksgraver, men sesongarbeiderne er med.*

11 Etikk på gravplassen

11.1 Intervjudata

Har dere et tilfredsstillende regelverk for kunne å gjøre en kvalifisert vurdering om når det er greit å gjenbruke en kistegrav?

- *Ved 80 cm overdekning kan vi benytte graver hvor vi ikke vet hva som skjuler seg i kisten som ligger under. Gravene kan inneholde mye mer enn det loven foreskriver, men vi kommer ikke i kontakt med det. Vi jobber ut fra en praksis om «ikke i berøring, da er det ok». Foreslår at § 12 i gravferdsforskriften blir endret til: «Tidligere benyttet grav kan bare brukes på nytt når en ikke kommer i kontakt med tidligere gravlegging eller det ikke finnes annet enn grove knokler og kisterester etter tidligere gravlegging».*
- *Vi synes gravferdsloven er stort sett grei. Vi vet hva vi skal gjøre. I feltene med leire og myr er kistene like hvite som ved gravlegging. En kan si at vi ivaretar gravferdslovens krav ved å ikke komme i berøring med disse kistene ved ny gravlegging.*
- *Gravferdsforskriften § 5 hjemler ikke stenging av kistegravlegging pga. dårlig nedbryting som skyldes uegnet jordsmonn. Dette bør vurderes å tas inn i lovverket.*
- *Ut fra lang erfaring fra ulike områder er det registrert begrensning i gravregisteret, hvor graver ikke kan gjenbrukes pga. grunnforhold. Dette er en vurdering som våre gravere gjør ved åpning av grav. Treffer de på ting som ikke er ok før de oppnår riktig dybde, stoppes graving og graven lukkes. Ny grav plukkes ut. I tilfeller hvor vi er usikre, åpnes graven en dag tidligere enn normalt for å ikke komme i tidspress dersom graven ikke kan brukes.*
- *Det er greit å behandle knoklene på foreskrevet måte. De graves opp og legges under ny kiste. Det kan være utfordrende at det er beinrester i gravhaugen. Vi dekker til haugen med teppe ved gravlegging i gjenbruksgraver.*
- *En bør redusere kravet til overdekning for urne fra 50 til 40 cm for ikke å komme i kontakt med kiste ifm. med urnegravlegging i kistegrav. En bør lovfeste krav om å være to personer til stede ved åpning og lukking av grav, både av sikkerhetsmessige- og psykososiale hensyn. Husk at det er mye tungt utstyr med stort ulykkespotensiale som skal fraktes ut og inn. Ved stempling er an avhengig av å være to personer til stede.*
- *Vi forholder oss til gravferdsloven, men gjenbraker også graver som ikke er nedbrutte når vi ikke kommer i kontakt med kiste. Ved hjelp av redusert overdekning kommer en ikke ned på kister som ikke er nedbrutte.*
- *Sponplater (kister) fra 70-tallet går ikke i oppløsning. Regner med at dagens kister er nedbrytbare. Forventer raskere nedbryting nå. Vurdere strengere regelverk rundt krav om nedbryting.*
- *Det er utfordrende at føringene i forskriftens § 12 praktiseres ulikt. Festers rettigheter mht krav om gjenbruk bør vurderes i lovverket. Det er for lite fokus på den som gjør jobben.*
- *Gravferdsloven er ganske tydelig på dette, men det burde vært nærmere beskrevet hva som menes med «grove knokler».*
- *Gjenbruk kan være belastende, selv om en er innfor loven. Vi trenger prosedyrer for hvordan en behandler rester, og det bør omtales i regelverket.*

Hvilke etiske og praktiske dilemmaer står dere overfor?

- - Usikkerhet og tidspress (f.eks. ved tining av ny grav)
- Gravfreden
- Festers forventning/rett til gjenbruk av grav som er festet,
- Psykisk belastning for ansatte
- *Fellesrådet er ikke komfortabel med at det ligger en ikke nedbrutt kiste i graver som gjenbrukes. Vi vurderer å kalke graver som skal gjenbrukes. Det er et viktig poeng å kunne bruke den gravplassen vi har. Vi har fått gehør i kommunen om problematikken og skal lage en sak til kommunestyre om gravplassforvaltningen. Det blir for snevert å bare ha dette i fellesrådet, det er et kommunalt anliggende. Dette vil vi ha på plass. Er det etisk greit å gravlegge i ikke nedbrutte graver, selv om en ikke kommer i berøring med den tidligere gravlagte kista? Hos oss hjelper det ikke mye med forlenget fredningstid.*
- *Vi har et dilemma om vi skal følge arbeidsmiljøloven. Utfordrende at vi ikke har et harmonisert lovverk mellom gravferdslov og arbeidsmiljølov. Vi kommer ofte i konflikt med regelverket, jfr plastrundskrivet.*
- *Vi er flinke til å forlenge fredningstida. Det begrunnes både i lovkrav og i det etiske. Å ivareta de ansatte er det viktigste. Vi reflekterer også over gravfreden.*

Er det greit å si «at vi gjør så godt vi kan»?

- *Nei, vi må følge loven, ha klare retningslinjer for vårt arbeid.*
- *Vil følger rutiner og handler ikke vilkårlig.*
- *Nei*
- *Må forholde seg til lovverk og virkelighet.*
- *Dette er et område hvor vi kan bli bedre. Vi skal jobbe for å få forvaltninga bedre.*
- *Tror at vi har det klart. Jeg har ikke noen følelse av at vi går over en grense.*
- *Det er på tide at vi løfter diskusjonen på et høyere nivå og får en overordnet politikk for kistegravlegging. Man må se nærmere på festers rettigheter.*
- *Ikke i det hele tatt greit å gjøre så godt vi kan. Må være innenfor lovverket. Hensynet til fester kan være utfordrende.*

Er det behov for å endre på en etablert praksis?

- *Vi har en håndterbar praksis, også for gjenbruk av urnegraver. Vi graver opp flere urner hver eneste uke. Vi er nøye med å informere om en kan påtreffe urner ved graving.*
- *Vi synes at den etablerte praksisen er grei og er enige om at dette fungerer.*
- *Nei*
- *Bygger på etablert praksis. Unngår å ta i bruk graver som ikke er tilstrekkelig nedbrutt.*
- *Egentlig ikke.*
- *Vi er inne i en periode hvor vi går gjennom egne rutiner. Må lage overordnede rutiner. Arbeidet med å finne fram til egnede masser er viktig.*
- *Føler at vi har en god praksis. Den må forankres i en HMS-plan.*

Opplever dere at nyansatte stusser på etablerte rutiner?

- *Vi prater om problematikken i opplæringa. Det hender at noen graver alene. Har praksis for introduksjon, og samtale etterpå. Må holde den profesjonelle avstanden. Fordi vi gir god informasjon i forkant, så går dette bra. Vi bør etablere en rutine for utsjekk om hvordan nyansatte opplever våre rutiner.*
- *De nyansatte får en grundig innføring i rutinene. Jeg har sjekket dette ut med en nyansatt som nå er graver. Han synes at rutinene er greie. Viktig at en ikke kommer i kontakt med ikke nedbrutt gravinnhold. Beinrester og aske fra gamle urner legges på bunnen av graven. Askerester i urnegraver blir plassert nederst i urnegraven.*
- *Nei, de setter pris på dagens praksis.*
- *De nye blir med de som er kjente med forholdene. Bygger på erfaring.*
- *Ja, det hender at de gjør det. Det blir spørsmål rundt rutiner. Dette gjelder alle forhold. For eksempel; hvordan en skal sortere ut beinrester.*
- *Det er liten gjennomtrekk av ansatte. Som nyansatt var jeg ikke vant med dette. Det var et stort sjokk å bli med på plastgravoppgraving. Du reagerer, og du kan ikke forberede deg på det. Dette er vanskelig.*
- *Har ikke opplevd at noen har stusset over rutinene. Gjelder også sommerarbeiderne.*

Blir for mye av avgjørelsene overlatt til graver?

- *Nei, det er driftsleder som tar avgjørelsen. Driftsleder forholder seg til retningslinjene. Kan ikke huske sist at vi måtte avslutte åpning av en kistegrav. Med mulighet for redusert jordoverdekning går dette greit.*
- *Ja, dette er en beslutning som våre erfarne gravere tar, og er det behov blir driftsleder tilkalt.*
- *Det er ikke alltid vi informerer sjefen.*
- *Kirkeverge er tett på situasjonen, særlig når vi benytter vikarer. Ved sykdom eller annet fravær, benyttes gjerne graver fra nabokommunen.*
- *Graverne tar for mange avgjørelse og konferer ikke alltid med kirkeverge.*

- *Graverne sitter igjen med utfordringene. Vi har et arealproblem, men frontlinjen skal ikke være ansvarlig for dette.*
- *Det blir overlatt til graveren å trekke grensa for når en må trekke inn leder, dvs. når en overskrider regelverket. Ansatte har sterkt eierskap til gravplassen.*

Andre forhold dere ønsker å formidle?

- *Reduser overdekning har gjort det mulig å gjenbruke mange kistegraver som vi ellers ikke kunne gjenbrukt.*
- *Vann i graven er et kjempeproblem. Graven fylles med vann i forbindelse med begravelsen. Det er ikke uvanlig å bruke lensepumpe før nedsettingsseremoni. Vi legger granbar i bunnen av graven for å skjule vannspeilet og unngå plaskelyd når kista treffer vannet. Vi har ikke fått noen kritikk ved bruk av granbar i bunnen. Vi har felter som er stengt for kistegravlegging pga. vann.*
- *Vi har enorm erfaringskunnskap. Karlegging av plastgraver og stenging felter for kistegravlegging hjelper oss, men en kan treffe på enkelttilfeller som er utfordrende.*
- *Vi skal ikke lure noen, men fortelle virkeligheten slik den er. Vi er helt åpne på dette. Det som er viktig er å ta hensyn til gravferdsloven, være redelige og stå for det en gjør. Man kan ikke ta snarveier i dette yrket her. Eks.: Vann i urnehullet. Her må vi forklare situasjonene akkurat slik den er.*
- *Det er viktig å være ekte. Dekker ikke gravhaugen ved nye graver. Man skal ikke skjule det naturlige. Vi prater mye om hvordan vi håndterer de pårørende. Har de funnet et bein, forteller vi at det er helt naturlig etter gjentakende gravlegging i 6-700 år.*

Er arealknappet en del av begrunnelsen for å gjenbruke ikke tilfredsstillende nedbrutte graver?

- *Svaret er nei.*
- *Med den praksisen vi har med å bare grave ned til ikke nedbrutt kiste, handler problemer med gjenbruk mer om terreng, vann og gravstørrelse. Arealknapphet legger ikke føringer for dette.*
- *Vi har nok gravreserver.*
- *Gjenbruket ikke på grunn av arealknapphet.*
- *Dette spørsmålet blir ikke styrt av arealknapphet*
- *Ja, dette er en del av problemstillingen. Det bør stilles spørsmål ved gravlegging i to nivåer.*
- *Har utvidet selv om vi har arealer, da eksisterende arealer ikke tilfredsstiller gravferdsloven.*

Er det forventning fra etterlatte eller andre forhold som «presser» dere til å gå på akkord med regelverk og etikk?

- *Ja, det kan være byrå og familie, men ikke i stor utstrekning. Vi gjør endring til urnegrav ved festeforfall der det er nødvendig. Ved festefornyelse informeres fester om redusert gjenbrukbarhet på graver som ikke kan gjenbrukes som kistegrav. Vi går ikke på akkord. Sier heller nei. Vi må være trygge i rollen.*
- *Spørsmålet er lite aktuelt, men det kan skje ved gravlegging i gamle familiegravsteder. Kostnaden er en utfordring, jf. rammegraver og store gravminner. Kan ikke si nei pga. kostnaden om graven fortsatt er en kistegrav. Sjelden at vi sier nei. Noen etterlatte er tettere på enn andre. Vi lar ikke økonomi styre avgjørelsene.*
- *Ja, det kan inntreffe når det dreier seg om ektefellegraver.*
- *Familiens ønske om å gjenbruke en grav er en sterkt medvirkende årsak.*
- *Noen steder er det tunge tradisjoner for gjenbruk av graver, og folk er vant med å få det som de vil. Vi frykter en situasjon om reservert grav ikke kan åpnes. Hva skjer om graven ikke kan brukes? Da har vi et dilemma.*
- *Ja, dette er også en del av problemstillingen. Det er disse tingene det dreier seg om. Det bør utvikles en strategi om hvordan en håndterer de etterlatte. Lære å formidle informasjon. Vi kan ikke «legger oss flate» i en begravelsessituasjon og handle ut fra at «etterlatte alltid har rett».*

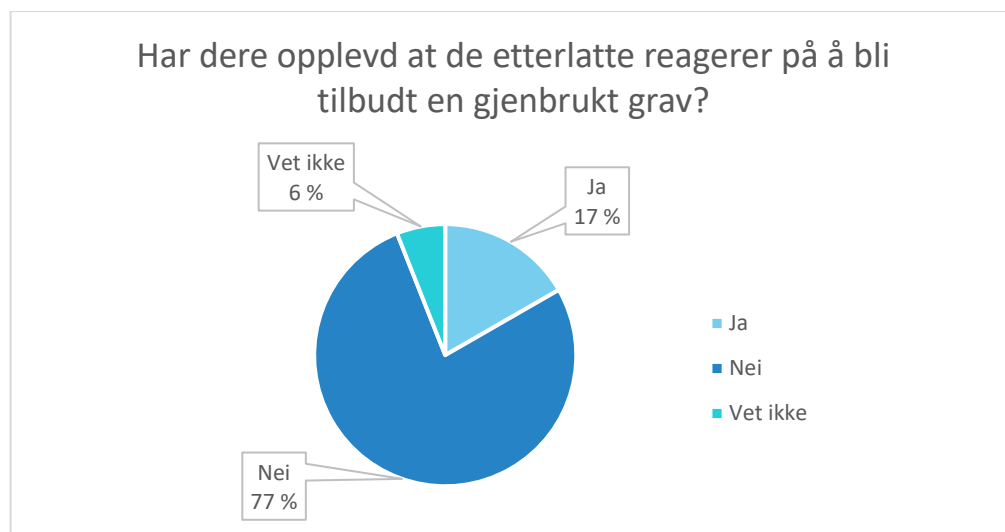
Har dere andre forslag til andre tiltak for møte de utfordringene en har med gjenbruk av ikke nedbrutte graver?

- *En må tenke langsiktig både mht nedbrytbare kister/innredning og egnede jordmasser. Skeptisk til sponkister med masse lim. Er det så nedbrytbart? Bør legge om til kisteinnredning i papir. Må være et materiale som løser seg opp ganske fort.*
- *Kalke resten av plastgravene. De andre må vi ta på sparket. Kan være stor forskjell. Har en ekstra grav tilgjengelig ved behov. Ekstra utfordrende om vinteren, med behov for flere dagers tining. Utfordringene må anerkjennes.*

- *Ta i bruk muligheten for 80 cm overdekning.*
- *Tiltak for å øke kremasjonsprosenten. Har 50 prosent kremasjon i denne kommunen. Byråene kan fronte kremasjon. Egenandelen for kremasjon bør tas bort.*
- *Vurdere fredningstida.*
- *Likestilling mellom kremasjon og kistegravlegging. jfr. økonomi.*
- *Til syvende og sist handler dette om økonomi og kunnskap ved opparbeiding av nye felter. Her legges grunnlaget for om gjenbruk er greit eller ikke.*

12 Reaksjoner fra etterlatte

Har dere opplevd at de etterlatte reagerer på å bli tilbudt en gjenbrukt grav?

Graf 12 Reaksjoner fra etterlatte

		Antall	Prosent
Har dere opplevd at de etterlatte reagerer på å bli tilbudt en gjenbrukt grav?	Ja	36	16,7%
	Nei	167	77,3%
	Vet ikke	13	6,0%
	Total	216	100,0%

Tabell 25 Reaksjoner fra etterlatte

	Har dere opplevd at de etterlatte reagerer på å bli tilbudt en gjenbrukt grav?							
	Ja		Nei		Vet ikke		Total	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Møre og Romsdal	5	29,4%	12	70,6%	0	0,0%	17	100,0%
Vestfold og Telemark	4	22,2%	14	77,8%	0	0,0%	18	100,0%
Nordland	5	21,7%	16	69,6%	2	8,7%	23	100,0%
Trøndelag	4	21,1%	12	63,2%	3	15,8%	19	100,0%
Viken	7	20,6%	23	67,6%	4	11,8%	34	100,0%
Troms og Finnmark	4	20,0%	16	80,0%	0	0,0%	20	100,0%
Innlandet	2	9,5%	18	85,7%	1	4,8%	21	100,0%
Agder	2	9,5%	18	85,7%	1	4,8%	21	100,0%
Vestland	2	8,0%	21	84,0%	2	8,0%	25	100,0%
Rogaland	1	5,9%	16	94,1%	0	0,0%	17	100,0%
Oslo	0	0,0%	1	100,0%	0	0,0%	1	100,0%

Tabell 26 Reaksjoner fra etterlatte, fordelt på fylke

12.1.1 Kommentarer

Har dere opplevd at de etterlatte reagerer på å bli tilbudt en gjenbrukt grav? Hva har de etterlatte uttrykt som begrunnelse?

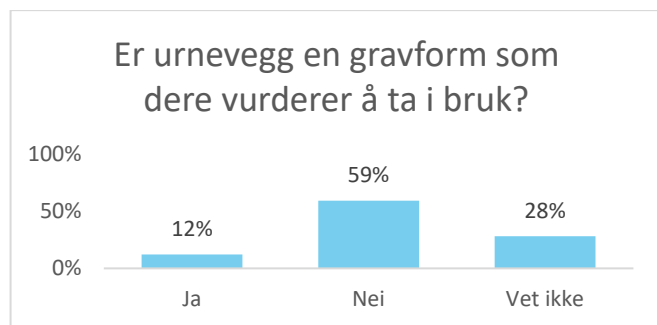
- De lurer på om det virkelig er lov
- De har valgt plassering (fått kart over slettede graver), men har i etterkant reagert på at de var brukt fra før (gravstein hadde ikke blitt fjernet når de noen dager før har vært på befarings). Vi tar derfor vekk gravsteiner i god tid før graven kan brukes til ny gravlegging.
- De føler seg ubekvem med at andre fremmede har ligget i graven.
- Her hos oss er det tradisjon for gjenbruk av sletta graver, så stort sett går dette greit.
- Muslimer vil ha bare nye graver.
- Det har alltid gått fint når me får forklare bakgrunnen for val av grav.
- Forskjellige begrunnelser, noen kan ikke bruke bestefars grav, men er den tidligere brukt av andre som de ikke vet hvem er kan det være ok.
- Det er sjelden, men noen synes dette er litt ubehagelig. De ønsker helt nye graver.
- Uetisk.
- Den avdøde skal ikke graves opp igjen!
- Noen få gir uttrykk for ønske om ny grav, ikke gjenbruk.
- Om vi benytter en slettet grav, så er ikke det et tema. De får bare tildelt grav, og vi ordner det slik at det ikke synes at den er brukt. Eventuelle knokler, etc. blir gjemt i god tid før familien ser det. Det er noe av grunnen til at personellet ønsker å grave dagen før.

13 Ny gravform (urnevegg)

Dette punktet ble tatt inn i undersøkelsen som et supplerende spørsmål, som ikke direkte berører hovedtemaet. Motivasjonen bak punktet er at introduksjon av nye gravformer vil kunne påvirke kremasjonsandelen, og dermed indirekte problematikken rundt gjenbruk av kistegraver.

13.1 Urnevegg

Er urnevegg en gravform som dere vurderer å ta i bruk?

Graf 13 Urnevegg som gravform

					Antall		Prosent			
Er urnevegg en gravform som dere vurderer å ta i bruk?			Ja		27		12,3%			
			Nei		130		59,4%			
			Vet ikke		62		28,3%			
			Total		219		100,0%			
Tabell 27 Urnevegg som gravform			Er urnevegg en gravform som dere vurderer å ta i bruk?							
			Ja		Nei		Vet ikke		Total	
			Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Oslo			1	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	100,0%
Møre og Romsdal			4	23,5%	11	64,7%	2	11,8%	17	100,0%
Vestland			5	19,2%	15	57,7%	6	23,1%	26	100,0%
Vestfold og Telemark			3	16,7%	11	61,1%	4	22,2%	18	100,0%
Innlandet			3	14,3%	13	61,9%	5	23,8%	21	100,0%
Troms og Finnmark			3	13,0%	12	52,2%	8	34,8%	23	100,0%
Viken			4	11,8%	17	50,0%	13	38,2%	34	100,0%
Trøndelag			2	10,5%	12	63,2%	5	26,3%	19	100,0%
Rogaland			1	5,9%	11	64,7%	5	29,4%	17	100,0%
Agder			1	4,8%	14	66,7%	6	28,6%	21	100,0%
Nordland			0	0,0%	14	63,6%	8	36,4%	22	100,0%

Tabell 28 Urnevegg som gravform, fordelt på fylke

14 Oppsummering og videre arbeid

Rapporten *Når er det greit å gjenbruke en kistegrav* viser at en på mange norske gravplasser har en betydelig utfordring ved gjenbruk av kistegraver. I rapporten har forvaltningene pekt på ulike tiltak, hvor de innenfor gjeldene lovverk kan tilrettelegge for gjenbruk av ikke nedbrutte kistegraver.

Det kan være HMS-utfordringer ved gjenbruk av kistegraver, og ut fra svarene kan det se ut til at mange har behov for en mer systematisk HMS-plan for gravearbeidet.

Vi ser en klar sammenheng mellom jordsmonn på gravplassene og en tilfredsstillende nedbrytning innenfor lovens minstekrav til fredningstid, som er 20 år. Flere peker på at det er her nøkkelen til å løse problemet med gjenbruk av kistegraver i fremtiden ligger. Det vil kreve at en gjør kvalifiserte valg for hva som er egnet jordsmonn til kistegraver ved utvidelser og nyanlegg av gravplasser. I den forbindelse referer vi til et pågående prosjekt om *Egnet jord til kistegravplasser*, hvor oppdragsgiver er KA, gravplassrådgiver og de seks største gravplassforvaltningene i Norge. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) er engasjert som faglig instans.

Direktør Øystein Dahle i KA, har skrevet et innledende kapittel om etikk på gravplassen. Her drøftes gravplassetikk ut fra ulike synsvinkler. Det er et mål å medvirke til at vi har en praksis på gravplassene som vurderes å ligge innenfor de etiske føringene som beskrives i dette kapitlet.

I kapittel 11 under intervju spørsmålet *Har dere et tilfredsstillende regelverk for kunne å gjøre en kvalifisert vurdering om når det er greit å gjenbruke en kistegrav?* ligger det interessante betraktninger fra forvaltningene rundt behov for presiseringer i regelverket. Tema som berøres er f.eks:

- Ønske om presisering av gravferdsforskriftens (gf) §12 mht berøring med tidligere gravlegging. En av forvaltningene foreslo formuleringen «Tidligere benyttet grav kan bare brukes på nytt når en ikke kommer i kontakt med tidligere gravlegging eller det ikke finnes annet enn grove knokler og kisterester etter tidligere gravlegging».
- Ønske om å ta inn hjemmel for stenging av kistegravlegging pga. dårlig nedbrytning som skyldes uegnet jordsmonn (gf§5).
- Ønske om endring i krav til overdekning for urne fra 50 til 40 cm, for å sikre at en ikke kommer i kontakt med kiste ifm. med urnegravlegging i kistegrav.
- Ønske om lovfestet krav om at det skal være to personer til stede ved åpning og lukking av kistegrav.
- Ønske om strengere regler om nedbrytbare kister og kisteinnredning.
- Problematisering av festers rettigheter mht avgjørelser om gjenbruk, presisere at myndighetsplassering ligger hos forvaltningen.

En bør være seg bevisst at eventuelle lov- eller forskriftsendringer vil kunne ha administrative og økonomiske konsekvenser for lokal gravplassmyndighet.

Temaet HMS på gravplassen er løftet inn i arbeidet i det partssammensatte driftsstyret for Gravplasskolen, som er basert i OU-samarbeidet mellom partene.

KA ser et behov for å følge opp rapporten med ressursmateriale om «beste praksis» innenfor temaet gjenbruk av kistegraver, hvor en også tar inn HMS-problemstillinger og etiske vurderinger. Ressursmaterialet kan danne grunnlag for en kurspakke rettet mot ledere og ansatte i gravplassforvaltningene.

15 Vedlegg

15.1 Vedlegg 1: spørreskjema i Questback

Generelt om undersøkelsen

Med nedbryting av kistegrav menes her både kiste og kisteinnhold.

Tilfredsstillende nedbryting er definert i gravferdsforskriften § 12, annet ledd, hvor det heter:

«Tidligere benyttet grav kan bare brukes på nytt når det ikke finnes annet enn grove knokler og kisterester etter tidligere gravlegging»

Vi legger til grunn at både den/de som graver og ansvarlig ledelse ved den enkelte gravplassmyndighet deltar i besvarelsen av spørreundersøkelsen og sender inn en felles besvarelse.

For få et best mulig statistisk sikkert resultat, er det anbefalt å ha tre svaralternativer, selv om det i noen tilfeller kan oppfattes som kunstig. Data fra undersøkelsen anonymiseres og det vil ikke bli publisert resultater på enkeltkommunenivå.

1) Gravplassmyndighet, oppgi kommune:

2) Er det åpnet for gjenbruk av kistegraver i deres kommune?

- Ja
- Nei
- Delvis

3) Hvis nei: Hvorfor?

- Fysiske forhold
- Kulturbetinget
- Annet

4) Kommentar:

Om nedbrytning

5) Har dere utfordringer med ikke tilfredsstillende nedbryting i kistegraver på noen av deres gravplasser?

- Ja
- Nei
- Noen ganger

6) Er manglende nedbryting bare knyttet til «plastgraver»?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

7) Om gravferdsloven hadde åpnet for det, ville dere stengt hele- eller deler av gravfelt på noen av deres gravplasser for kistegravlegging på grunn av manglende nedbryting?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

8) Kommentar:

Tiltak for nedbryting

9) Har dere forlenget fredningstiden utover normal fredningstid på 20 år, grunnet dårlig nedbryting, på noen gravfelter/gravplasser?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Hvis avgitt svar er ja, oppgi antall år for forlenget fredningstid på deres gravplasser:

- 20 år
- 30 år
- 40 år
- Mer enn 40 år
- Varierende mellom gravplasser/gravfelter

11) Er det tilfredsstillende nedbryting etter oppgitt, forlenget fredningstid?

Ja
Nei
Varierende

12) Kommentar:

13) Har dere foretatt kalkinjeksjon (Terra Balance System) for å få tilfredsstillende nedbryting?

Ja
Nei
Vet ikke

14) I hvilket omfang? Antall graver:

15) Virket kalkinjeksjon etter hensikten?

Ja
Nei
Delvis

16) Kommentar:

Andre tiltak for å kunne gjenbruke ikke nedbrutte kistegraver

17) Har dere lagt om deler av kistegravfelt (områder) fra kistegraver til urnegraver?

Ja
Nei
Vet ikke

18) Kommentar:

19) Har dere foretatt oppfylling av gravplass/gravfelt med ikke nedbrutte graver for å få tilstrekkelig jordoverdekning for ny gravlegging?

Ja
Nei
Vet ikke

20) Har krav om redusert jordoverdekning, fra 100 - 80 cm, gitt mulighet for å gravlegge over eksisterende, ikke nedbrutt kiste?

Ja
Nei
Vet ikke

21) Kommentar:

22) Har dere gjennomført andre tiltak for å kunne gjenbruke ikke nedbrutte graver?

Praksis for åpning av grav

23) Har dere rutine for å åpne kistegraven samme dag som det er gravferd?

Ja
Nei
Vet ikke

4) Kommentar:

25) Har dere hatt en omforent drøfting mellom graver, ledelse/kirkeverge og verneombud om hvor grensen går for å avbryte åpning av grav grunnet mangelfull nedbryting, jf. gravferdsforskriften § 12?

Ja
Nei
Vet ikke

26) Kommentar:

27) Har dere hatt en omforent drøfting mellom graver, ledelse/kirkeverge og verneombud om hvor grensen går for å avbryte åpning av grav grunnet mangelfull nedbryting, jf. gravferdsforskriften § 12?

Kirkeverge/gravplassjef
Driftsleder
Gravplassansatt/graver tilsatt i fellesrådet
Graver (ekstern tilsatt)

28) Kommentar:

29) Har dere en alternativ plan om graven viser seg å ikke være tilfredsstillende nedbrutt?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Hvis ja:

Ved iverksetting av alternativ plan:

30) Hva går alternativ plan ut på?

Hvis forrige spørsmål er besvart:

31) Hvordan håndteres informasjonen til den som sørger for gravferden / byrået om alternativ plan må gjennomføres?

Helse, miljø og sikkerhet (HMS)

32) Har dere en HMS-plan for gravplassarbeid?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Hvis ja:

33) Er gjenbruk av ikke nedbrutte graver et tema som er omtalt i HMS-planen for gravplassarbeid?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

34) Kommentar:

De etterlatte

35) Har dere opplevd at de etterlatte reagerer på å bli tilbudt en gjenbrukt grav?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Hvis ja:

36) Hva har de etterlatte uttrykt som begrunnelse?

Ny gravform

Fra 01. 01. 2021 blir det igjen tillatt å benytte urnevegg (kolumbarium)

37) Er urnevegg en gravform som dere vurderer å ta i bruk?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

[KNAPP FOR INNSENDING]

15.2 Vedlegg 2: Intervjuguide for dybdeintervjuene

Generelt om undersøkelsen

Med nedbryting av kistegrav menes her både kiste og kisteinnhold.

Tilfredsstillende nedbryting er definert i gravferdsforskriften § 12, annet ledd, hvor det heter:

«Tidligere benyttet grav kan bare brukes på nytt når det ikke finnes annet enn grove knokler og kisterester etter tidligere gravlegging»

Tiltak for nedbryting

- Har dere foretatt kalkinjeksjon (Terra Balance System) for å få tilfredsstillende nedbryting?
- Hvis ja:
- I hvilket omfang? Antall graver
- Er det bare foretatt kalking av plastgraver?
- Er det også foretatt kalking av andre årsaker?
- Virket kalkinjeksjon etter hensikten?
- Hvilke type rester er det vanlig å finne etter kalking?
- Beskriv metoden som anvendes
- Er det stor variasjon mellom gravene som er behandlet med kalk?
- Er det spesielle utfordringer ved kalking av graver i dobbel dybde?
- Hvordan er kommunikasjonen med fester i forkant av kalking?
- Hvordan er reaksjonen fra festere?
- Gjør dere noen fysiske tiltak for å hindre at dere kommer i samme situasjon etter ny gravlegging?
- Hvordan praktiserer dere utvidet fredningstid?
- Er gravene tilfredsstillende nedbrutt etter utvidet fredningstid?

Andre tiltak for å kunne gjenbruke ikke nedbrutte kistegraver

- Har dere stengt kistegravfelt for kistegraver og åpnet bare for urnegravlegging?
- Hva var beslutningsgrunnlaget for stengning for kistegravlegging?
- Hva med informasjon til fester og iverksettelsesprosess av omregulering fra kiste til urnegraver?
- Hvilke reaksjoner får dere fra festerne?
- Hvordan håndterer dere protester på omlegging?
- Har dere endret festeavgift etter omlegging fra kiste til urnegraver?
- Har dere foretatt oppfylling av gravplass/gravfelt med ikke nedbrutte graver for å få tilstrekkelig jordoverdekning for ny gravlegging?
- Hva var beslutningsgrunnlaget for oppfylling av gravfelt?
- Fortell hvordan dere praktisk har utført arbeidet.
- Har dere samtidig endret gravkartet / omregulert gravfeltene?
- Hvilken metode har dere benyttet mht omregulering?
- Har oppfylling gitt en funksjonell gravplass hvor dere forventer at det greit å gjenbruke graver?
- Har endret krav til jordoverdekning, fra 100 80 cm, gitt mulighet for å gravlegge over eksisterende, ikke nedbrutt kiste?
- Hvordan utnytter og håndterer dere redusert jordoverdekning ifm ny gravlegging i graver med ikke tilfredsstillende nedbrutte kister?
- Har dere gjennomført andre tiltak for å kunne gjenbruke ikke nedbrutte graver?

Praksis for åpning av grav

- Fortell om hvilke vurderinger som gjøres og hvem som fatter beslutning å avbryte åpning av grav?

Helse, miljø og sikkerhet (HMS)

- Har dere en HMS-plan for gravplassarbeid?

- Fortell om hva HMS planen går ut på
- Er gjenbruk av ikke nedbrutte graver et tema som er omtalt i HMS-planen for gravplassarbeid?
- Hva sier HMS-planen om temaet gjenbruk av ikke tilfredsstillende nedbrutte graver?
- Har dere en bevisst kultur for debrifing?

Etikk og dilemmaer

Utgangspunkt: Gravplassforskriften § 1

Gravplassen skal holdes i hevd og forvaltes med den orden og verdighet som dens egenart tilsier.

Gravplassetikk berører blant annet

- Hensyn til de ansatte «En bedre hverdag på gravplassen»
 - Hensyn til gravfreden
 - Hensyn til de etterlatte
-
- Har dere et tilfredsstillende regelverk for kunne å gjøre en kvalifisert vurdering om når det er greit å gjenbruke en kistegrav? *Jf. glf § 12*
 - Opplever dere uro og frykt i forbindelse med åpning og gjenbruk av graver.
 - Hvilke etiske og praktiske dilemmaer står dere overfor?
 - Er det greit å si «at vi gjør så godt vi kan»?
 - Er det behov for å endre på en etablert praksis?
 - Opplever dere at nyansatte stusser på etablerte rutiner?
 - Blir for mye av avgjørelsene overlatt til graver.
 - Andre forhold dere ønsker å formidle

Hvorfor og konsekvenser

- Er arealknappet en del av begrunnelsen for å gjenbruke ikke tilfredsstillende nedbrutte graver?
- Er det forventning fra etterlatte eller andre forhold som «presser» dere til å gå på akkord med regelverk og etikk?

Andre løsninger

- Har dere andre forslag til administrative eller tekniske løsninger for å unngå problematikken med gjenbruk av ikke nedbrutte graver?

15.3 Vedlegg 3: Liste over tabeller

Tabell 1 Antall kommuner i undersøkelsen og totalt	10
Tabell 2 Åpning for gjenbruk av kistegraver i kommunen.....	12
Tabell 3 Begrunnelse for ikke gjenbruk	12
Tabell 4 Åpning for gjenbruk av kistegraver i kommunen, fordelt på fylke.	13
Tabell 5 Utfordringer med nedbryting i kistegraver.....	14
Tabell 6 Utfordringer med nedbryting i kistegraver, fordelt på fylke	15
Tabell 7 Manglende nedbryting og «plastgraver»	16
Tabell 8 Manglende nedbryting og «plastgraver», fordelt på fylke	16
Tabell 9 Stenging av gravfelt.....	17
Tabell 10 Stenging av gravfelt, fordelt på fylke	18
Tabell 11 Forlenget fredningstid	19
Tabell 12 Forlenget fredningstid, fordelt på fylke	20
Tabell 13 Tilfredsstillende nedbryting etter forlenget fredningstid	21
Tabell 14 Tilfredsstillende nedbryting etter forlenget fredningstid, fordelt på fylke	21
Tabell 15 Kalkinjeksjon for nedbryting	22
Tabell 16 Omlegging av kistefelt til urnegraver.....	25
Tabell 17 Oppfylling av gravplass	28
Tabell 18 Endret krav til jordoverdekning	30
Tabell 19 Endret krav til jordoverdekning / gravlegging over eksisterende kiste, fordelt på fylke.....	31
Tabell 20 Åpning av kistegraver samme dag som gravferd	33
Tabell 21 9.2 Omforent drøfting om når en må avbryte åpning av grav.....	34
Tabell 22 Alternativ plan.....	35
Tabell 23 HMS-plan for gravplassarbeid.....	37
Tabell 24 Gjenbruk av ikke nedbrutte graver som tema i HMS-plan	38
Tabell 25 Reaksjoner fra etterlatte.....	44
Tabell 26 Reaksjoner fra etterlatte, fordelt på fylke	44
Tabell 27 Urnevegg som gravform	46
Tabell 28 Urnevegg som gravform, fordelt på fylke	46